

Կ. Կոստանյ

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻՆ

ԵՒ

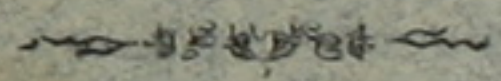
(1)

ԻՒՐ ՏԱՂԵՐԸ

ՅԱՆԵԼՈՒԱԾ

ԱՂԻՔՍԵՆԴՐԻ ՊԵՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԵՓԵՆԵՐԸ

Կ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՑ

ԹԻՓԼԻՍ

Տպարան Ս. Շարաձեի, Նիկոյ. փ. տ. 21

1898

4740670 0490494

44

4740670 0490494

0490494

4740670 0490494

0490494

0490494

4740670 0490494

1898

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻՆ

ԵՒ

Ի Ի Ր Տ Ա Ղ Ե Ր Ը

ՅԱՌԵԼՈՒԱԾ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐԻ ՊԵՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԵՓԱՆԵՐԸ

Կ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՑ

Թ Ի Ք Լ Ի Ս

Տպարան Մ. Շարաձեի, Նիկոյ. փ. տ. 21

1898

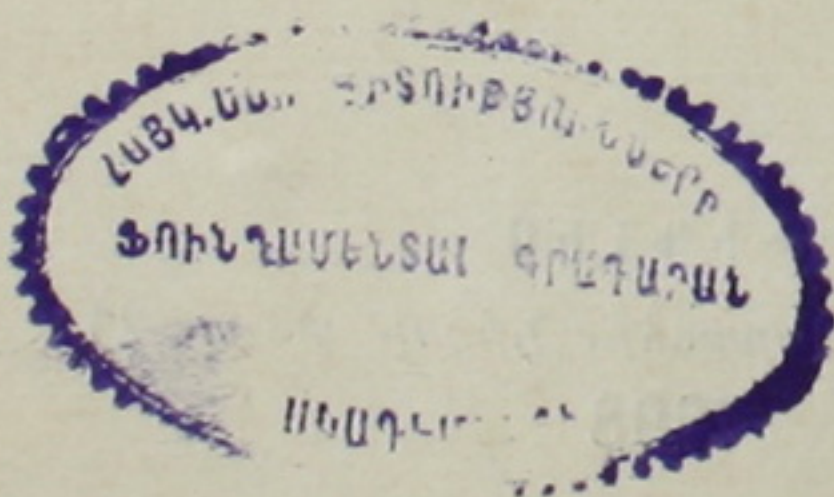
საქართველოს იმერეთის
სამთავროს ბიბლიოთეკის
განცხადება

№ 1234

საქართველოს იმერეთის
სამთავროს ბიბლიოთეკის
განცხადება

Дозволено цензурою Тифлисъ, 22-го Мая 1898 г.

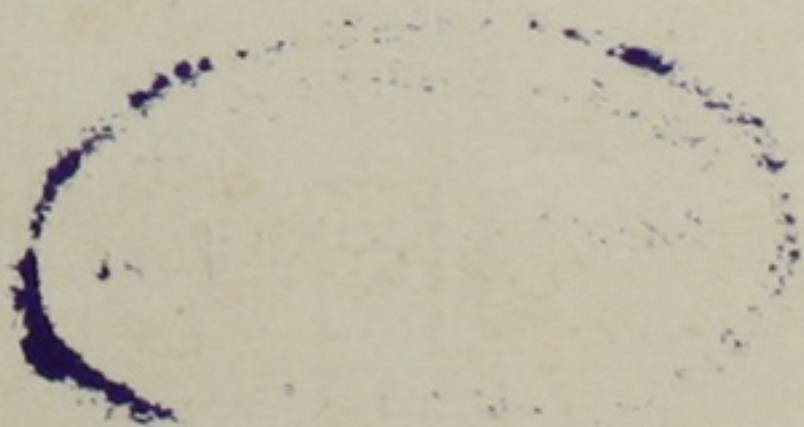
Удмурт
273

Ա. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ

Բ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑՈՒ ՏԱՂԵՐԸ

Գ. ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ

1515 — 1569 թ.

1870-1880

1870-1880

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ

„Մի լար, պուլպո՛ւլ, բո՛ վարդն կուգայ:“

Գ. ԱՂԹ.

Հայոց մէջ միևնոյն ժամանակում երկու բանաստեղծ կաթողիկոսներ հռչակուեցան ժԶ. դարում՝ մէկը Սսոյ աթոռի վերայ, միւսն Աղթամարու: Այն ինչ մէկի արևը խոնարհում էր դէպի մուտք, միւսինը նոր էր բարձրանում հորիզոնի վերայ: Առաջինն էր Թլկուրանցին Յովհաննէս ¹⁾, որ վախճանեցաւ 1525 թուին, իսկ երկրորդը Գրիգորիս Աղթամարցին: Վարդի և սոխակի այս կրակոտ երգիչը, ո՛ր գիտէ, երբ եւ ի՞նչպէս թողեց աշխարհն և առանձնացաւ Վանայ ծովի մենաւոր կղզու վերայ կրօնաւորելու, և, ի վերջոյ, հասաւ նոյն իսկ Աղթամարու կաթողիկոսական աստիճանին: Մեզ յայտնի չեն ոչ նորա ծննդեան ժամանակն և ոչ

¹⁾ Յովհաննէս Թլկուրանցին և իւր տաղերը, Թիֆլ. 1892.

կրթութեան հանգամանքները ¹⁾։ Նորա երգերից մէկն հիւսուած է 1515 թուին. այդ տեղ երգիչն ինքն իրեն վայ է տալիս՝ աշխարհիս վերայ մոլորութեւն համար և յորդորում է իրեն՝ դարձի գալ և ապաշխարել. կարծելու է, որ այդ ժամանակ երգիչն արդէն կրօնաւոր էր, բայց ոչ կաթողիկոս. զի մէկ ուրիշ ոտանաւորի մէջ, պատմելով Խթալեցի Աստուածատուրի նահատակութիւնը, որ եղաւ 1519 թուին, երգիչն իւր մասին ասում է, թէ սպասաւոր և աշակերտ է մեծ ըաբունապետ Գրիգորի. թէ ո՛ւմ մասին է խօսքը, դժուարանում ենք որոշել, անշուշտ, Աղթամարու միաբան վարդա-

¹⁾ Հայերգի ժողովօղն Արիստակէս վարդապետ Տէվկանց մի յիշատակարան է հրատարակել Գրիգորիս Աղթամարցու մասին, որ գրուած է Աղթամարում 1602 թուին. այդ յիշատակարանից երևում է, որ Աղթամարում երկու Գրիգորիս է եղել կաթողիկոսական աթոռի վերայ, որոնցից մէկը՝ փոքր Գրիգորիսն՝ ունեցել է իմաստասէր մակդիրը. Տէվկանցի յիշատակարանի միւս մանրամասնութիւններն իսկապէս փոքր Գրիգորիսին են վերաբերում և նա սխալմամբ շփոթել է փոքրին մեծի հետ (տե՛ս Հայերգ ԺԲ — ԺԴ). նոյն այդ փոքր Գրիգորիսին են վերաբերում և հանգ. Սրուանձտեանի հաղորդած յիշատակարանները (տես՝ Թորոս Աղբ. 262, 266)։ Արքան կարող ենք դատել մեղ ծանօթ յիշատակարաններով, փոքր Գրիգորիս ժամանակակից է եղել ս. Էջմիածնի Գաւիթ և Մելքիսեդ կաթողիկոսներին և հովուել է մօտաւորապէս մինչև 1610 թուականը։

պետներէից մէկն է այդ մեծ ըաբունապետը ¹⁾, որին աշակերտել է Աղթամարցին. այսպէս են նորա խօսքերը.

Առ մեծ ըաբունապետն ճառս յարմարի
Որ և անունն նորա Գրիգոր յորջորջի.
Սորին սպասաւորէ և աշակերտի
Գրիգորիս, մականունս է Աղթամարցի»:

Ապա դարձեալ իրենից իմանում ենք, որ իւր տաղերից մէկն յօրինել է Աստուածատուր Մեծօփեցու խնդրանքով Հայոց 972 և Փրկչական 1523 թուին. ահա նորա խօսքերը.

«Գերի Գրիգոր անյիշելի
Եւ անպիտան Աղթամարցի,
Սէր աշխարհիս սուր երկսալրի,
Հոգիս նովաւ վիրաւորի
Աստուածատուրն Մեծօփեցի
Յինէն խնդրեաց եւ ես գրեցի
Թվական Հայոց ինն հարիւր
Եօթանասուն և երկուք այլ իւր»:

Այնուհետև Վարագայ վանքի միաբան Կիրա-

¹⁾ Հ. Տաշեանի ցուցակում (եր. 796) յիշուում է մի ոտանաւոր «Այբէն մինչև ի Քէն» և այլն. արդեօք այդ ոտանաւորը Գրիգորիս Աղթամարցի՞ն է յօրինել, ցուցակից չիմացուեցաւ. այնտեղ կան և այս խօսքերը. «Գրիգոր մեծ ըաբունի առ քեզ գրեցի ես»:

կոս վարդապետի յիշատակարանից, որ գրուած է մի ձեռագիր աւետարանի մէջ 1569 թուին, իմանում ենք, որ այդ տարին ս. Էջմիածնի կաթողիկոսն էր Սիքայէլ, իսկ Աղթամարինը Գրիգորիս, որ մեր երգիչն է, ինչպէս որ ցոյց են տալիս գրչեայ տաղարանների մէջ գրուած նորա տաղերի վերնագիրները ¹⁾։

Այսպէս ուրեմն սոյն հատուկտոր տեղեկութիւնները գաղափար են տալիս մեզ այն ժամանակամիջոցի մասին, երբ ապրում էր Աղթամարցին. այս չորս թուականներից (1515, 1519, 1523 և 1569) կարելի է մակաբերել, որ Աղթամարցին ծնուել է ժԵ. դարի վերջերում, երիտասարդական հասակն անցուցել է ժԶ. դարի սկզբներում, իսկ կաթողիկոսական աթոռին հասած պիտի լինի նոյն

¹⁾ Վերակոս վարդապետի այդ աւետարանը գրտնուում է Թէմիրխան-Շուրայի Հայոց եկեղեցում. յիշատակարանի մեզ հետաքրքրող մասն այսպէս է. ՚Ի ՌԺԸ ամի 'ի հայրապետութեան տեառն Մուխայէլ կաթողիկոսին սուրբ աթոռոյն Էջմիածնի և Գրիգորիս կաթողիկոսին Աղթամարայ և ի տեղապահութեան Շամիրամակերտին Խոսրով փաթիշահին, որ յայսմ ամի սկիզբն արար պարսպին Վանայ քաղաքին. սխալանաց գրիս անմեղադիր լերո՛ւբ, աղաչեմ, զի ի դառն և ի նեղ ժամանակիս գրեցաւ, որ փախուցեալ եմք ի ձեռաց Քրդացն, և կամք ի զարիպութեան, և կար մեր այս էր»։

դարի երկրորդ քառորդի մէջ կամ աւելի ուշ. իսկ թէ երբ է վախճանել, յայտնի չէ. նորան յաջորդել է (թերևս անմիջապէս) փոքր Գրիգորիսը նոյն ժՁ. դարի վերջերում, ուստի և լիշատակարանները շփոթում են երկուսի ժամանակներն, և դժուար է իմանալ առաջինի մահուան տարին:

Բացի Թլկուրանցի Յովհաննէսից Աղթամարցուն ժամանակակից են Թոխաթցին Մինաս (1563 թ.). Սեբաստացին Յովասափ (1548 թ.), Խառակօնիսեցին Քուչակ Նահապետ (1583 թ.) և այլ երգիչներ ¹⁾. սոցա ժամանակակիցներն էին նաև Աբգար Եւդոկիացին, որ Միքայէլ Սեբաստացու նախաձեռնութեամբ պատճառ եղաւ 1567 թուին հայոց գիրն առաջին անգամ մամուլին յանձնելու, Ղուկաս Կեղեցին, որ, ինչպէս լիշատակարանն ասում է, 1557 թուին «զՀռոմայեցւոց տօմարն ի յոտք հանեց» և Յովհաննէս Ծարեցին, որ գրեց Աղուանից աշխարհի պատմութիւնն (1573—1600 թ.):

Որքան և սակաւ գիտենք սոցա բոլորի կեանքի և գործունէութեան մասին, այնուամենայնիւ յայտնի է, որ նոքա ապրել և գործել են ծանր աղէտալի ժամանակների մէջ: Այդ ժամանակամիջոցումն էր, որ նորոգուած էր Պարսից և Օսմանցւոց մրցումն Հայոց երկրում. Սէլիմ սուլթանն և շահ Իսմայէլը

¹⁾ Տես նոր ժողովածու, Ա—Գ. պրակ. Թիֆլ. 1892—1896.

Չալտրանի դաշնագրութեամբ 1515 թուին վերջ
դրին իրենց կռիւներին, բաժանելով Հայաստանի
գաւառներն իրենց մէջ. այդ դաշինքն երկու տէ-
րութիւնների համար խաղաղութեան ուխտ էր,
բայց ոչ ժողովրդի անդորրութեան գրաւական. ո-
րովհետեւ երկուսի սահմաններումն էլ շարունակ
տեղի էին ունենում հալածանքներ և հարուածներ,
որոնք խլում էին ժողովրդից կեանքի ապահովու-
թեան յոյսը: Այդ աղէտալի շրջանի մէջ էր, որ Սե-
լիմ սուլթանն 1517 թուին և նորա յաջորդ Սու-
լէյմանը 1543 թուին հրամայեցին իրենց բանակի
համար Բարձր Հայքի և այլ կողմերից քրիստոնեայ
մանուկներ ժողովել. կամաւ չըտուող մայրերի գըր-
կից բռնի կորզում էին արու դեռահաս զաւակնե-
րին՝ 4. Պօլիս ուղարկելու համար. Իերջանեցի Մա-
ղաքիա վարդապետին յաջողեցաւ սակայն աղաչել և
համոզել սուլթանին դադարեցնելու այդ անիրաւ
մանկաժողովը: Ապա տեղի ունեցաւ պարսից շահ
Թահմազ Ա. թագաւորի արշաւանքն հայոց երկրի
վերայ և ասպատակութիւնն 1550 թուին, Սուլթան
Սուլէյմանի և Թահմազի փոխադարձ ընդդիմադրու-
թիւնների արդիւնքն այն եղաւ, որ մէկը միւսին
հակառակ նեղում էին ժողովրդին և ստիպում էին՝
տուն տեղ թողնել և փախչել դէպի մի այլ ապա-
հով վայր ինչպէս այդ իմանում ենք և Կիրակոս
վարդապետի յիշատակարանից, որ ասում է. «ի
դառն եւ ի նեղ ժամանակիս գրեցաւ, որ փախու-

ցեալ եւք ի ծեռաց քրդացն, եւ կամք ի ղարի
պուծեանս: Բռնակալները, ժողովրդի այդպիսի փա-
խուստը տեսնելով, իրենք ևս խմբերով գերի էին վա-
րում հայերին զէպի իրենց տէրութեան հեռաւոր
կողմերը: Այսպիսի հալածանքներն, ի վերջոյ, կըն-
քուեցան մեծն Շահաբասի ձեռնարկած բռնի գերե-
վարութեան և Արարատեան աշխարհի աւերման ա-
մենամեծ աղէտով, որ տեղի ունեցաւ 1605 թուին ¹⁾:

Այսպիսի ծանր աղէտներից զատ՝ պակաս չէին
և այնպիսի բարբարոսական խստութիւններ, որոնք
իւրաքանչիւր գաւառի բռնաւոր իրաւունք էր հա-
մարում գործ դնել իւր ժողովրդի վերայ, համա-
րելով նորան իբրև «անմռունչ ոչխար վարեալ ի
սպանդ». այդ բազմօրինակ և քստմնելի հարուած-
ների մասին լսե՛նք, օրինակի համար, թէ ի՛նչ են
ասում Աղթամարցու ժամանակակից լիշատակագիր-
ներն իրենց հակիրճ և որոշ տեղեկութիւններով.
«1533 թուին զՏևու վանաց աբեղէն այրեցին».
«1535 թուին ի Շնքուռկու գիւղէն երէց մի այրեցին».
«1545 թուին յԱրզրում քաղաքի զազատորդիսն 70
հոգի ջարդեցին ի մէկ գիշերի, և մեծ աղէտ եղև».
և այլն: Անշուշտ, այսպիսի աղէտներն ունի աչքի
առջև Գրիգորիս Աղթամարցին, որ ինքն էլ 1523
թուին կարճ խօսքով ասում է.

¹⁾ Տես Առաքել Գալրիժեցու Պատմ. գլ. Ե.
484 և այլն:

երթայր զԷրովի) . վասն այսորիկ ապա
անձնապահ լինէր Նիկիաս առաջնորդ կալ
'ի նահատակութիւնս գործոց՝ որ կարի
դժուարինք կամ որ դուզնաքեայք : Իսկ
առաջնորդ երբէք կացեալ, ցանդ յան
գորրու մեծապէս կացուցանէր զիրան . և
գեղեցկապէս 'ի գլուխ տարեալ, ոչ ան
ձին ինչ իմաստութեան գրէր զգեղեցիկ
զեւան և ոչ զօրութեանն, և ոչ դարձեալ
առաքինութեանն, այլ զամենայնն ըն
ծայէր բախտին . դիմէր ապաւինէր առ
դիան՝ խոյս տուեալ 'ի նախանձուէ փա
ռաց անձինն . և քաջ իսկ վկայէին և ար
դիւնքն գլխովին : Քանզի և յաղէտան Ա
թենացւոց 'ի բազումս և 'ի մեծամեծս՝ ոչ
ինչ բաժանորդ եկաց նա . այլ 'ի խորտա
կիլ նոցա 'ի Թրակիա 'ի Քաղկիդացւոցն,
էին յայնժամ զօրավարք Վալլիադէս և
Քսենոփոն : Իսկ 'ի հարուածել նոցա յԵ
տողացւոց անտի, զօրավար կայր Դեմոս
թենէս . իսկ և 'ի տապաստ անկանել հա
զարաց 'ի նոցանէ 'ի Դեյոս, առաջնորդ
կայր Հիպպոկրատէս :

Բայց և 'ի սրածութեանն յայնմիկ՝ մե
ծապէս յանցաւոր գտաւ Պերիկղէս, որ 'ի
պատճառս պատերազմին առեալ փակեալ
'ի քաղաքին զչինական որեարն, առթեաց
զժանտախտն առ 'ի փոփոխութեանէ վայ
րացն և ընդաբոյս քաղաքավարութեան
կենաց նոցա : Ապա Նիկիաս յայս ամե
նայն աղէտս անբամբաս մնացեալ, զօրա
վար կացեալ զօրուն՝ առ զՎիտերա կղզի

ըողանալով բառ գտնել գովելու չնաշխարհիկ մի պատկեր, մի գեղեցկութիւն, որ յափշտակել է նորա միտքը: Ո՛րպիսի տարօրինակ համեմատութիւններ, ո՛րպիսի անսովոր նմանութիւններ, ո՛րքան առատ կրկնութիւններ է գործ դնում երգիչը, որպէս զի կարողանայ լիուլի բաւականութիւն տալ իւր զգացմունքին և իւր մտքի թռիչներին, բայց միշտ անզօր և միշտ տկարանում է նորա լեզուն անյն ասելու, ինչ որ նորա սիրտը խօսել է կամենում: Այսպիսի տկարութեան արտայայտութիւնն է, անշուշտ, որ երգիչն իւր շքնաղ պատկերի լիակատար նկարագրութեան համար դիմում է թէ ժողովրդական ձևերին, թէ օտարազգի՝ պարսիկ, և արաբ՝ բառերի օժանդակութեան, թէ սուրբ գրքին և թէ այլ շատ հնարների: Այս կողմից Աղթամարցին հայոց հետաքրքիր երգիչներից մէկն է: Որչափ և սակաւաթիւ են մեզ ծանօթ նորա երգերը, այնուամենայնիւ գէթ այդ չափով կարող ենք ասել, որ նա շատ խոր զգացմունքների տէր է և բարբառի ճոխութեան մի նշանաւոր ներկայացուցիչ իւր ժամանակի արուեստակիցների մէջ: Արտայայտութեան ձեւերով նա բաւականին նման է Յովհաննէս Թլկուրանցուն. կեանքի պայմաններն և իւրաքանչիւրի վիճակն էլ իրարուց շատ տարբեր չեն. դժուար է կարծել որ Աղթամարցին ծանօթ չլինէր Թլկուրանցու տաղերին. մի քանիսի համեմատութիւնից կարելի է տեսնել, որ երկուսն էլ

միանման ոճեր և դարձուածներ են գործ դնում իրենց մի քանի տաղերի մէջ:

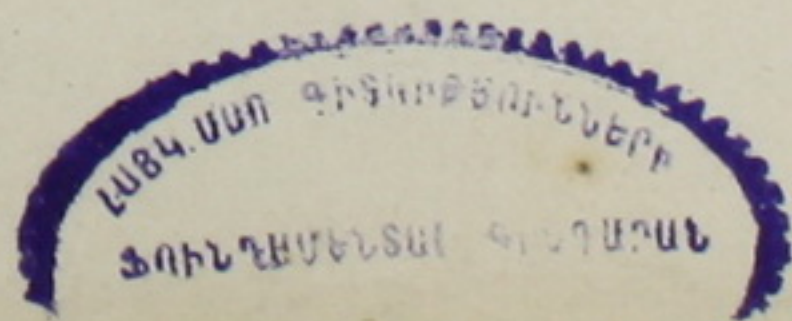
Աչքի առաջ ունենալով Աղթամարցու տաղերի այս համառօտ նկարագիրը, մենք կըտեսնենք, որ նորա տաղերի բովանդակութիւնն այն ժամանակի ժողովրդական ընդհանուր թշուառ վիճակին բնաւ համապատասխան չէ երևում: Ժողովրդին «խանձում են», գերի են վարում, երեխաներին մայրերի գրկից բռնի խլում են, հաւատափոխ անելու, կեղեքումներն այնքան յաճախում են, որ Քրդերի ձեռից վարդապետներն անգամ փախչում հասնում են հեռու երկիր «ղարիպութիւն» քաշելու. մեր երգիչը կարծես այդ չի տեսնում. նա խօսում է վարդի ու սոխակի հետ, գովում է իւր սիրած գեղեցիկ պատկերը և չի դադարում մէկի փոխարէն մի քանի սիրոյ երգեր հիւսելու: Որքան և կղզիացած լինէր նորա կաթուղիկոսարանը մենաւոր Աղթամարի վերայ, որքան և Վանայ ծովի ալիքները պաշտպանէին այդ կղզին ամեն տեսակ պատիւհական կամ կարգաւորեալ ճնշումներից ու հալածանքներից և, վերջապէս, որքան էլ որ ժողովրդի յարաբերութեան պայմանները դժուարացած լինէին կղզու հետ, այնուամենայնիւ անկարելի է մտածել, որ տասնեակ տարիներ տևող հարստահարութիւնները, որոնք միմիայն ողբի և յուսահատութեան առիթ էին լինում ժողովրդի մէջ, անծանօթ մնային Աղթամարցուն և տպաւորութիւն չգործէին նորա վերայ,

քանի որ, ինչպէս տեսանք մի օրինակից, երգիչն ինքն է յայտնում մեզ, թէ և մի տողով, այդ ցաւերի մասին: Աղթամարցու նման կրակոտ երգիչը, որ միևնոյն ժամանակ իւր երգերի մէջ ինքն իրեն կշտամբել գիտէ, մերթ «Խե Աղթամարցի» «սև Աղթամարցի» «յիմար Աղթամարցի» անուանելով իրեն և մերթ «մեղաց ծառայ» «դու բարեաց անջան», չէր կարող անհաղորդ մնալ ընդհանուր աղէտին և լռել այն ժամանակ, երբ կարողութիւն ունէր սիրոյ և այլ երգեր յօրինելու: Չնայելով այս ամենին, մենք տեսնում ենք, որ ժամանակի դրոշմը, կարծես, պակաս է նորա երգերի վերայից. կարծես թէ, երբ ամեն տեղ լալիս էին, հառաչում էին, փախչելու ժամանակ անգամ չէին գտնում, Աղթամարցին ինքը մէնակ ապրում էր փափկութեան դրախտի մէջ, ուր նորա աչքի առաջ միմիայն ընտիր ընտիր ծաղիկներ, չնաշխարհիկ թռչուններ, անուշահոտ խնկեր, անգին քարեր և գեղանի դէմքեր էին ներկայանում:

Այս հակասական երևոյթը մենք շեշտելով արձանագրեցինք, զի մեր համոզումը չէ, որ Աղթամարցին իւր յայտնի երգերի հետ միասին մեզ յիշատակ թողած չլինի և իւր տպաւորութիւնները ժամանակակից աղէտների մասին:

Այժմ տեսնենք թէ Աղթամարցին ինչպէս է յայտնում իւր մտքերն ու գաղափարները: Նորատաղերի մէջ գեղասիրական ճաշակի արտայայտու-

Կհմ
273

Թիւններն և առհասարակ գեղեցկի պատկերը, կարծես, թէ պայմանական են: Ինչ որ ժՁ. դարու Հայոց կամ արեւելցւոց ճաշակին ազնիւ և հաճելի էր, թերևս այսօր մեզ համար նոյնը խորթ և պաղ թուի. բայց և այնպէս մենք տեսնում ենք, որ գեղեցկի գաղափարն այն ժամանակ նոյնպէս սիրելի և դրուատելի է եղած ինչպէս և այժմ: Աղթամարցին իւր տաղերից մի քանիսի մէջ հանդէս է բերում իւր սիրելու գեղեցկու թիւնը. շունենալով հրնար այդ գեղեցկութեան չափը որոշելու, նորա պատկերն անուանում է «աստուածագիծ պատկեր». և ապա թուում է նորա նրբութիւնները, որոնք նա չի կարողանում լիուրի արտայայտել, ուստի և ստէպ ստէպ փոխում է համեմատութեան առարկաները նոյն նպատակի համար. այսպէս մի անգամ նա ասում է.

«Ի ու քաղցրահայեաց փթթեալ վարդենի...»
Ուներդ է քաշած քան զթափած թուր»
Թարթափդ է քո թեք քան զնշտար սուր¹⁾»:

Այս համեմատութիւնները նորան չեն գոհացնում. նոյն տաղի մէջ նոյն գծերը մի այլ տեղ այսպէս է որոշում.

«Ուներդ է կամար որպէս զաղեղնակ

1) Խօսքերը զանազան տեղերից են ընտրուած իբրեւ օրինակ.

Աչերդ է պայծառ որպէս զծովակ.

Թարթափդ է խանչար, ինքն պողպատ զուտ.

Այտով զիս հարիր և արիր խուրտ ու մուրտ»:

Ուրեմն սիրելու ծովակի նման պայծառ աչերի վարդի նման բացուած հայեացքը կարող է մարդու սիրտը ծակել նշտարի նման սուր թերթիշներով, որոնք միևնոյն ժամանակ զուտ պողպատէ դաշոյններ են: Այսպէս է մտածում Աղթամարցին: Բայց շարունակե՛նք ամբողջացնել նորա սիրելու պատկերը տեսնելու համար թէ ինչպէս են ներկայանում մեզ նորա միւս գծերը ¹⁾:

Քան զշամբայ եղէզն ելեր ես շիտակ.

Քո մէջքն է բարակ քան զուռի վարոց.

Շրթունքդ է քո լար, կլափդ է ամպար.

Սիպտակ ատամունք մարգարտէ շարոց.

Լեզուդ է շիրին քան զՍւրայ շաքար.

Երբ որ դու շարժիս ոտօքդ ըռովան,

Ուր որ դադարիս այնտեղն է պօստան».

Սոյն այս արտայայտութիւններն ուրիշ տաղի մէջ Աղթամարցին այս խօսքերով է անում.

Շրթունքդ է շաքար,

Խօսունքդ դանդ է,

Լեզուդ ի բերանդ

Անգին ջուհար է.

Ուներդ է քաման,

¹⁾ Խօսքերը զանազան տեղերից են ընտրուած:

Թարթափդ է քո բիր,

Սուրաթդ է սատաֆ, և այլն.

Քանի որ այստեղ շրթունք, խօսունք և լեզու
իբրև հոմանիշ են գործ դրուած, կարծես, թէ զանդ
ու շաքսր և ջուհար մակդիրներն իրար չեն բըռ-
նում, նմանապէս աղեղնաձև (քաման) ունքերին
անյարմար է գալիս ըիր թարթափը, իսկ սատաֆ
սուրաթ դժուար թէ Հայոց մէջ հասկանալի և հա-
սարակեալ պատկեր լինի, երևի, փոխառական է
կամ կրկնութիւն մի օտար երգի խօսքերից: Բարե-
բաղդաբար Աղթամարցու տաղերի մէջ այսպիսի
անհարթութիւններն յաճախ չեն կրկնուում: Ընդ-
հակառակը մեր երգիչը շատ տեղ հաւատարիմ է
մնում այն գեղասիրական ճաշակին, որ երգ եր-
գոցի ազդեցութեան տակ հին ժամանակից սովո-
րական էր դառել մեր կրօնական բանաստեղծու-
թեան մէջ, և ինքն իւր կրակոտ բնաւորութեամբ
և արևելցու վառվռուն խանդով, կարծես, աւելի
զարդարում ու նրբութիւն է տալիս այդ ճաշակին,
շատ տեղ հրահանգուած նոյն իսկ Ս. Գրիգոր Նա-
րեկացու տաղերից ¹⁾. այսպէս է յօրինել նա իւր

¹⁾ Մի քանի ձեւերը համեմատ են և քուչակ Նա-
հապետի արտայայտութիւնների հետ. ենթադրելու է,
որ երկուսի աղբիւրն էլ մի է. տե՛ս Նոր ժողովածու,
Ա. 71. տե՛ս նաեւ Նարեկացու տաղ «Երգ զարմա-
նալի» և այլն:

տաղերից մէկը, որ եթէ մի գրչեայ տաղարանի վերնագրին նայենք, նուիրուած է ս. Աստուածածնին, իսկ եթէ երգի ընդհանուր բովանդակութեանը նայենք, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ Աղթամարցու գեղեցկի կատարելատիպը, թէև ոչ լրիւ արտայայտուած. այս տեղ նոյն գծերը, որ վերևից մեզ արդէն ծանօթ են, արտայայտուած են այսպէս.

«Արեգակնափ յլ գեղով լի
Լուսին» ի տասնուհինկէն.
Աչեր ծով ի ծով ունիս...
Ուներդ է քաշած կամար
Զինչ գարնան աղեղն ի յամպէ.
Լեզուդ տապարզի շաքար,
Քո շրթունքդ վարդի թերթ է,
Աստղ վառ ի վառ պայծառ,
Ելանես ի յառաւօտէ...
Վարդ ես վայելուչ գունով,
Ցող առնուս ի վաղորդայնէ,
Արևն երբ ի քեզ առնու,
Հիանայ օվ զքեզ տեսանէ...»

Ինչպէս և գոված լինի Աղթամարցի «աստուածագիծ պատկերը» դարձեալ բառերը պակասում են նորա ամեն մի շարժումն, ամէն մի տպաւորութիւնը նուրբ և կատարեալ արտայայտելու. կարծես թէ չքնաղ պատկերի ճոխութեանն ամենուին համապատասխան չէ մարդու մտքի աղքատ-

տուլթիւնը, կամ թէ մեր զգացմունքների առատու-
թեան չափ առարկաներ չկան բնութեան մէջ, որ
մեր միտքն արտայայտելու ժամանակ գոհացում
տանք մեր սրտին: Այս վիճակը ծանր է գալիս Աղ-
թամարցուն. նա իրեն օժանդակ է առնում գրեթէ
բոլոր ազնիւ տունկերն ու ծաղիկները, որպէս զի
իւր սիրելու պատկերը լիուլի նկարագրէ. այդ նպա-
տակի համար նորա տաղերի մէջ հանդէս են գա-
լիս՝ ծաղիկ նունենի, պտուղ բարունակ, դալար ուռի,
փթթեալ վարդենի, արմաւ, շուշան, նշդարենի,
նունենույ դրախտ, սալվի չինար, նոճի, մրտենի,
նարընճի ծաղիկ, կալիսի (կասլի) տերև, և այլն.
Իբրև հոմանիշ իւր սիրելի առարկայի, որի համար,
ի վերջոյ, այսպէս է բարեմաղթում.

«Քան զգարնանային մանուշակ հոտով..
Որպէս ճերմակ վարդ պայծառ և գունով.
Նորաբոյս ծաղիկ և տունկ նշենի,
Երեսդ է պայծառ քան զթեր վարդի,
Կարմիր և սպիտակ խնձոր անտառին,
Կիպարի, նոճի, կանանչ ձիթենի,
Նարինճ ու թուրինճ, տունկ պալասանի
Միշտ կանաչ կենանս քան զնշդարենի»:

Բայց բնութեան գեղեցկութեան այս երփնե-
րանգ զարդերը դեռ շատ սակաւ են երեւում եր-
գչին. նոցա պիտի ընկերանայ, անշուշտ, և օդը
չափող և բնութիւնը կենդանացնող թռչունների

երամբը, նոցա մէջ ընտիր և սիրելի թևաւորներն
ամենքն էլ Աղթամարցու փայփայած գեղեցիկ սլա-
կերին պիտի ծառայեն ու սպասաւորեն առանց կա-
րենալու դարձեալ լրացնել ամբողջի նկարագիրը.

«Քան զքաջ արծիւ բարձրագնաց ես,
Գեղեցիկ բազայ լաթիֆ ու թառ ես,
Փայլուն սիրամարգ ոսկէ փետուր ես,
Քաղցրաձայն կաքաւ, մղրի սահրայ ես...»

Սոխակն ու արտուտը, գարնան ծիծեռնակը,
խօսող թուփակը բոլորն էլ նոյն սպասաւորութեան
մէջ են արծուի հետ միասին. նոցա աջակցում են
անգին քարերը, բուրաւէտ խնկերը, երկնքի մոլո-
րակները, միով բանիւ ամբողջ արտաքին աշխար-
հը, որ դարձեալ տկար է երևում երգչի զգաց-
մունքներն ամփոփելու: Այս պարագայի մէջ մի
բան միայն մնում է անհասկանալի թէ թէ՛ թէ՛ է
ուզում ասել Աղթամարցին, երբ իւր մի քանի եր-
գերի մէջ լիշում է Միքայէլ հրեշտակապետին, որ
մեզ տեսանելի աշխարհից չէ. իւր սիրելու համար
ասում է.

«Պատկերով պատուեալ քան զՄիքայէլ ես.
Սքանչելատեսիլ դիմօք Միքայէլ հրեշտակն
ես միթէ...»

Միքայէլ հրեշտակն քեզ պահապան...»

Եթէ այստեղ մի որևէ տեղական աւանդութիւն
չէ Աղթամարցու հիմքը, կարող ենք մտածել, որ

նա աչքի առտջ ունի հրեշտակական դասը, որով-
հետև իւր սիրելի եւ չքնաղ պատկերի նմանութիւնն
երկրիս վերայ չի գտնոււմ.

Չկայ քեզ նման ի յազգս մարդկան..

Ի մէջ հողեղինացս հրեղէն ես...

Մաքուր պատկերով նման հրեշտակի..

Սոսկալի վարսաւոր սրովբէ..

Այսպիսի ձևերով է նա որոշոււմ իւր սիրելու
տեղն աշխարհիս երեսին. ուստի և կարող էր մտա-
ծել, որ հրեշտակների մէջ նա նման է Միքայէլ
հրեշտակապետին (քանի որ Գաբրիէլ հրեշտակա-
պետի վերայ սովոր էին մտածել իբրև հոգէառի
վերայ): Եթէ այսպէս նայելու լինինք, մենք կը-
տեսնենք, որ Ալթամարցին իւր ընտրած պատկե-
րի գեղեցկութեան մասին միայն արտաքին նշան-
ներ չէ տալիս, այլ և ներքին. նորս համար ան-
բնական է թուոււմ գեղեցկութիւնը մարդուս մէջ
միակողմանի տեսնել առանց նորա հետ կապուած
համարելու և ներքին կամ հոգեկան ազնուութիւ-
նը. այս է, որ շատ տեղ երգիչը յափշտակոււմ է
և իւր սիրելի պատկերին նմանեցնոււմ է ոչ միայն
առաքինի մարդիկ և սուրբ տեղեր այլ և վերին
աշխարհը. նա ասոււմ է.

«Վերնոց վեհագոյն և աշխարհի զարդ

Ուշիմ և խոհեմ անօրինակ մարդ,

Տիպ և գաղափար Տեառն Աստուծոյ ես..

Դու սքանչելագործ քան Զօրաւոր Խաչ..»

Որքան գեղեցիկ է մարդու սրտի սիրելին,
որքան չնաշխարհիկ և թանգ է նա մարդու հա-
մար, այնքան մեծ ուրախութիւն է զգում մարդ
նորա ներկայութիւնից և այնքան աւելի մեծ վիշտ,
երբ նորան ձեռքից թողնում է: Աղթամարցուն
ոգևորել է առաւելապէս այդ կրկնակի զգացմուն-
քը, որ նա շատ գեղեցիկ այլաբանութեամբ պատ-
կերացնում է մեր աչքի առաջ սոխակի և վարդի
օրինակով: Արևելքին յատուկ այս այլաբանութիւ-
նը միշտ ջերմ սիրոյ և անխարդախ հաւատարմու-
թեան գաղափարն է արծարծել ընկերական կեանքի
մէջ: Արևելքը սոխակի և վարդի մէջ տեսնում է
այդ գաղափարի կատարելատիպը. բորբոքուած սի-
րոյ գուսանն է սոխակ և գեղեցկութեան քնքոյշ
և հազուագիւտ օրինակն է վարդ. ոչ ոք չի կարող
այնպէս ջերմ սիրել, ինչպէս սոխակը, և այնպէս
անվերջ սիրուիլ, ինչպէս վարդը: Այս ոգևորու-
թեան առարկան է Գրիգորիս Աղթամարցուն հան-
դէս" բերել իբրև կատարեալ աշուղ՝ իւր ժամանա-
կակիցների զգացմունքները զարթեցնելու: Գարու-
նըն իւր կայտառ բնութեամբ այն երջանիկ ժամա-
նակն է, երբ վարդի գուսան սոխակը գալիս է այ-
գին, և բոլոր ծաղիկներն աւետում են վարդին նորա
գալուստը.

Բախացեալ պուլպուլ հաւին

Ընդ կանաչել վարդի թփին

Գնաց պուլպուլն եբեր զղուճրին
Թէ եկ և տես ըզելք վարդին:»

Այսպէս սկիզբն է առնում ընկերական կեանքի քաղցրութիւնը, որ ուրախութեան և վշտի մէջ հաւասարապէս անփոփոխ է մնում.

«Ի մէջ պաղչին վրան զարկին.
Լ ինքն էր ի քուն ի կոկոնին.
Կանչեց պուլպուլն զղազալնին,
Ուրախացաւ ի տես վարդին:»

Աղթամարցին այս տեսութեան ուրախութիւնն աւելի ճոխ պատկերացնելու համար՝ իւր մի ընդարձակ երգի մէջ նկարագրում է սոխակի սուգը վարդի բացակայութեան վերայ. նա ասում է.

Յետ գնալոյ վարդին, եկ պուլպուլն այգին
Ետես թափուր զվրանն, քաղեցաւ հոգին.»

Սոխակի համար այդ անտանելի հարուած էր, որ ստիպում է նորան որոնել իւր վարդը, հարց ու փորձ անել իմանալու, թէ ո՞ւր գնաց նա. որպիսի բնական սուգ. խղճալին հարց է տալիս այգուն թէ «ինչո՞ւ չպահեցիր իմ պատուական վարդին,

«Որ է ամեն ծաղկանց սալվար ու սուլթան,
Գունովն գեղեցիկ, հոտ անմահութեան »

Սոխակի կսկիծն այնքան մեծ է, նորա յուսահատութիւնն այն կէտին է հասնում, որ ցաւից անիծում է այն տեղը, ուր մի ժամանակ իւր սրտի սիրելին կար և ուր դարձեալ կարող էր երևել նա.

«Քակուի՛ քո ամուր պատն, դառնանս աւերակ.
Չորնայ ճիւղղ և տերևդ ծառոց շիտակ.
Ամէն ոտքն խաղայ ի քեզ համարձակ,
Վերնայ բուսն ու բանջար և ամեն կանաչ տակ.
Ակունք յորդախաղաց, մի գնայք յառաջ,
Ծառեր, թօթափեցէք զտերև ձեր կանաչ...»

Բայց թնչ շահ. այդ անէծքն աւելի ևս գըր-
գռում է սոխակի սիրտը. նա ուզում է իմանալ,
թէ արդեօք ո՞վ եղաւ այդ թշուառութեան պատճառը.

Լինի՛ թէ այգեգործն արար զայս ընդ իս,
Տարեալ զվարդն լինէն, ցաւեցոյց զհոգիս..
Վախե՛մ հողմն սաստիկ ելաւ ահագին,
Ու վասն այն թօթափեցաւ տերևն վարդին...
Եւ կամ խորշակահար տապն արևին
Եհար թարշամեցոյց զգեղն վարդին...
Կարծե՛մ, եթէ ծաղկունքն արին հետ ինձ քէն,
Տարեալ հեռացուցին զվարդն լինէն...
Եւ կամ կարկուտ եկաւ ի սաստիկ ամպէն,
Եհար զնա անողորմ, կտրեաց ի թփէն...»

Սոխակի այս հարցերին միայն ծաղիկներն են
պատասխան տալիս, թէ վարդից ոչ մի տեղեկութիւն
չունին. սոխակը թռչում է իւր օդաչու երամների
մէջ և հարցնում.

Թռչո՛ւնք, այսօր գիտէք թէ զթնչ գործեցաւ,
Ձի վարդն վայելուչ յայգւոյս վերացաւ,

Միթէ տեսեալ էք դուք կամ լուեալ զհամբաւ.
Կամ գողն գողացեալ տարաւ թագուցաւ.»

Թռչուններին էլ անձանօթ էր վարդի անյայտանալու պատճառը: Այստեղ սոխակի սուգը ճըշմարտապէս ծանրանում է. նա յուսահատուած կանչում աղաղակում է, կարծես, ողջ աշխարհն իրեն սգալից անելու.

«Ո՛ւր տարան. վարդ, գքեզ, կամ ո՛ւր թագուցին.

Զի՛արդ մոռանամ ես զսէրն քոյին,

Խոցեցաւ սիրտս ու լերդս կսկծագին.

Ծաղկունքն թո՛ղ հաւսար այսօր թառամին.

Իմ կեանքս է գէմ երազ, և ես երերմանի.

Եւ լոյսն արեգականն ինձ խաւար թուի:

Եւ այս ծանր սուգը սոխակին անքան է տանջում, որ նա կարծում է, թէ այլևս ապրելու չէ, որովհետև առանց վարդին նա կեանք չունի.

«Վախե՛մ թ' առանց վարդին յանկարծ մեռանիմ,

Կարօտով բաժանեալ ի հողն իջանիմ.

Թէ զարարածս ամէն վարդին փոխան տան,

Նա անարգ ինձ թուի, և ոչինչ, անպիտան.

Կամ դասք երգեցողաց երաժշտական

Քաղցրիկ եղանակեն, ինձ գուժ է և գանս»

Բայց ո՞վ կարող էր վախճան դնել սոխակի սրգին, եթէ ոչ այգեգործը, որին քաջ ծանօթ են բնութեան օրէնքներն և հաւատում է, որ իւր այգին պիտի վերստին կանաչի, և վարդի թուփն իւր

տեղում դարձեալ նոյն վրանը պէտք է լինի սո-
խակի համար, նա արդէն տեսնում է գարնան կա-
րապետին. նորաճիլ մանուշակը վաղնոց արդէն զար-
դարում է նորա այգին և բուրում է իւր անուշ
հոտը. նա շտապում է աւետիք աւելու սոխակին,
որ վարդի յառաջընթաց կարապետն արդէն եկել
է և. նշան է տալիս նորա դարձի մասին. նա ա-
սում է.

«Մի լար, պուլպուլ, քու վարդն կուգայ.
Եկեալ է մանուշակն վարդին փիագայ.»

Այստեղ սոխակի սուգն ուրախութեան է փոխ-
ւում, նորա անէծքները դառնում են օրհնութիւն,
նորա սիրտը լցւում է վերակենդանութեան քաղցր
յուսով. ահա նորա օրհնութեան գեղգեղը.

«Այգի քո զարդարի, և ծաղկունքն ի նմա.
Պարիսպն նորոգի, և ի մէջն բրգայ.
Ամէն արմատք և ճիւղքն դալարանան,
Առնուն շաղ ի յամպոյն, և պայծառանան.
Շարժին քաղցրիկ հողմով և զուարճանան,
Եւ զհոտն տարածեն ի քիմս մարդկան.»

Ապա շտապում է վարդի գուսանն իւր սիրե-
լուն մի նամակ գրել. երբ նամակը հասնում է
վարդի դուռը, կանչում են հազրէվարդին, որ նորա
դպիրն էր, և տալիս են նորան՝ ծաղիկների մեծ ժո-
ղովի առաջ կարգաւու սոխակի թուղթը, այդ մի
այնպիսի գիր էր, որի մէջ սովորական հարց ու բա-

ընդ զատ սոխակն իւր ջերմ բարեմաղթութիւն-
ներն է անուամ և յայտնուամ է իւր զգացմունքներն
ու ակնկալութիւնները.

«Քեզ ողջոյն գրեմ ես, սրտէ սիրելի,
Եւ հարցանեմ զանձնէդ, ո՞վ երանելի...
Խնդրեմ ի Սատուծոյ, զի կեանքդ աւելի,
Ներքին և արտաքին չարն ի քէն փախչի.
Ծաղկանցն ամենայնի գլուխն դու ես...
Գունովդ վայելուչ, հոտովդ անուշ ես..
Յամէն առաւօտու քան զսրև փայլես.
Երանի այն պահուն, որ տեսանեմ զքեզ.
Զի դու ես բնութեամբ անարատ և հեզ.
Խոնարհաբար հեռուստ երկրպագեմ քեզ,
Եւ զդարձն քո խնդրեմ, քաղցրացիր տու մեզ...
Զի առանց քո տեսուդ ես եմ երերուն,
Գիշերն քուն չի գայր, այլ կենսամ արթուն.
Նեղեալ և փղձկիմ թ'երբ լինի գարուն,
Հալեր եմ և մաշեր ի քո կարօտուն:»

Վարդն հրաման է տալիս ծաղիկներին՝ գնալ
զարդարել «զլերունք, զդաշտ և զպաղչայ» որպէս
զի սոխակին մխիթարեն և յայտնեն, որ

«Ինձ գալու ատեն դեռ անպատեհ է.

Պուլպուլն սակաւիկ մի թո՞ղ համբերէ.

Թէ կատարեալ իւր սէրն ի հետ վարդին է,

Ասացէք, որ ի դրախտն զնա որոնէ:»

Երջանիկ սիրոյ այս փոքրիկ վէպը կնքուամ է

Աղթամարցին, նկարագրելով գարնան գալուստն և ծաղիկների բացուիլը, որոնց մէջ սոխակն իւր վարդին էր որոնում.

«Յետոյ տեսաւ զկսնաչ տերևն վարդին,
Այլ պատուական պայծառ որպէս զառաջին.
Վարդն էր կարմիր զգեցեալ որպէս ծիրանին,
Ծաղկունքն հաւասար երկրպագեցին:
Պուլպուլն զայն տեսաւ, ասաց գոհութիւն,
Յամենայն բերանոյ օրհնաբանութիւն,
Թագաւորին երկնից փառաբանութիւն,
Տեսայ աչօք իմովք զվարդն ի թփին:»

Սոխակի և վարդի աշխույժ երգիչն ուրախութեան և վշտի վախճանն այս անցաւոր կեանքի մէջ չի տեսնում, թէ և պէտք էր սպասել, որ իւր երգից յուսոյ և քաջալերութեան հրահանգ տար մեզ. նա ինքն իրեն այսպէս է յանդիմանում.

«Յիմար Աղթամարցի զխելքդ ժողովէ,
Զի սէր այս աշխարհիս հաւասար փուշ է...
Սակաւ խնդալ կուտայ, յետ դառն և գուժ է,
Ի՞նչ շահ է քո խնդալդ, երբ վերջն սուգ է.»

Այս վերջին սգոյ արտայայտութիւնն է, որ տալիս է մեզ Աղթամարցին իւր մի այլ երգով. հանրաժանօթ է այդ տաղը. նորա բովանդակութիւնը շատ գեղեցիկ որոշում է մեր սեփական գրըչեայ տաղարանի վերնագիրը (1695), որ է այս. «Տաղ եպիսկոպոսի միոյ, որ նոր այգի տնկեր է,

և դեռ այգին պտուղ տվեր չէ, նա մահու օրն
հասեր է, և ի ժամ հոգեվարութեան զայս աղերս
ասեր է. տաղն սկսուամ է այսպէս.

«Յամէն առտուտ և լոյս

Պիւլպիւլն է նստեր յայգւոյս,

Քաղցրիկ ձայնէր վրայ վարդոյս.

Կ'ասեն թ'արեկ, ել յայգւոյս.»

Աղթամարցին այս տաղի մէջ ուղեցել է պատ-
կերացնել այն թէ ինչպէս իւրաքանչիւր մարդու
միտքն աւելի երկար է քան նորա կեանքը, թէ
ինչպէս մարդիկ չեն կարողանում իրենց նպատակ-
ների հեռաւորութիւնը չափել և զրկուամ են իրենց
արդար քրտնքի պտուղը վայելելու բարեբաղտու-
թիւնից այս աշխարհի վերայ. ահա այգեգործը տես-
նում է իւր այգու մէջ սոխակին, որի քաղցր դայ-
լալիկը փայփայում է նորա լսելիքը. տեսնում է
իւր նորատունկ այգին գոյն զգոյն ծաղիկներով
զարդարած. նա այդ երջանիկ վայրը պատսպարելու
համար գետերից քարեր է բերել, սարերից փուշ,
և իւր այգին ցանկապատել է, մէջը նոր տներ է
շինել, աւազան և առուակներ է յարդարել, երկ-
նահամ ջուր է հանել նոցա մէջ, և շրջապատել է
ծաղիկներով, պէսպէս տնկիք է տնկել, խաղողի
թփերով ծածկել է իւր այգին, հնձան է շինել և
կարասներ է դրել. նա իւր այդ բոլոր աշխատու-
թիւններն յանձն է առել մի վայելչութիւն տես-
նելու համար. բայց մահը գալիս և նորան արգելում

զրկում է այդ վերջին բաւականութիւնից. նա յուսահատ բողոքում է իւր անազորոյն ոսոխին, բայց ի զո՛ւր.

Քեռ չեմ տեսեր կեանք և լոյս.

Կ'ասեն թ'արեկ ե՛լ յայգւոյս.

—

Քեռ չեմ կերեր այս պտղոյս.

Կ'ասեն թ'արեկ ե՛լ յայգւոյս.

—

Քեռ հոտ չեմ առեր վարդոյս.

Կ'ասեն թ'արեկ ե՛լ յայգւոյս.

—

Քեռ չեմ խմեր յայս գինւոյս,

Կ'ասեն թ'արեկ ե՛լ յայգւոյս...

—

Քաղե՛մ փունջ մի վարդ այգւոյս,

Քնե՛մ մէջ կարսի գինւոյս,

Ուրախանամ այս հոտոյս.

—

Կ'ասեն թ'արեկ ե՛լ յայգւոյս.»

Բնութեան անդառնալի օրէնքը տակաւին ոչ մի մահկանացու կարող չէ եղել փոխել, որքան և ջերմ փափագ ունենայ աշխարհիս բարիքը վայելելու և չխնայէ իւր արդար քրտինքը՝ պատրաստելու իրեն համար այդպիսի բարիք. մի բան մնում է մխիթարութիւն և սփոփանք այդպիսի վաստակաւորի սրտի համար, այդ այն գիտակցութիւնն է,

Թէ իւր մշակածն և պատրաստածն ուրիշ մէկը կարող է պահպանել և վայելել, և այսպիսով աւանդել յաջորդող սերունդին իբրև ժառանգութիւն. Աղթամարցին իւր այս տաղի մէջ անշուշտ իսկական մահ և յուսահատութիւն է համարում այդ իսկ գիտակցութեան պակասութիւնը.

«Ծաղկունքն վերացան յայգւոյս.

Վարդն թափաւ իմ այգւոյս.

Յանկն քակեցաւ յայգւոյս.

Ահա՛ որ ելայ յայգւոյս»

Այս հակիրճ նկարագիրն ամբողջացնելու համար պէտք է լիշուի և այն, որ Աղթամարցին Գրիգորիս մասն ունի և Ալէքսանդրի առասպելական պատմութեան հայերէն օրինակների խմբագրութեան մէջ, թէ որ չափով և որպիսի տարբերութեամբ իւր նախորդներից և յետնորդներից, այդ ճշդելու միջոցները պակասում են տակաւին (տես յաւելումը): Յատկապէս հետաքրքիր է այդ պատմութեան մէջ հիւսուած ոտանաւորների (կաֆաների) բարբառն և տաղաչափական ձևը, որոնց մէջ աւելի են երևում Աղթամարցու առանձնութիւնները, Թէպէտև մեր երգչի տաղերը մեծ մասով յօրինուած են ժՁ. դարու ռամկօրէնով, սակայն եթէ չհաշուենք նոցանից երկուսը ¹⁾, որ գրաբառ

¹⁾ Տես՝ «Աստուածանկար» և «Ահա այգիք մեր

են, մնացեալներն մէջ բարբառի միակերպութիւն չկայ. այստեղ մենք տեսնում ենք տաղերի և ոտանաւորների երկու խումբ. մէկի մէջ Աղթամարցին հայերէնի հետ շատ է խառնում պարսկերէն և թուրքերէն բառեր, ոճեր և ամբողջ տողեր ու տներ ²⁾, իսկ միւսի մէջ այդ երևույթը չկայ: Մեր կարծիքով այդ երկրորդ խմբի տաղերի և ոտանաւորների մէջ առաւելապէս պէտք է որոնել Աղթամարցուն յատուկ հայերէնի իսկական պատկերը, նորան վերագրած կաճաներն էլ այդ խմբի մէջ հաշուելով: Տաղերի բարբառից երևում է, որ Աղթամարցին ընդունակ է գրաբառ երգելու, քաջ ծանօթ է հայ ժողովրդական բարբառին, գիտէ պարսիկ և թուրք լեզուներով բանաստեղծական ոճեր, դարձուածներ և ամբողջ հատուածներ, և մեր արդի ռամկօրէնի ուսումնասիրութեան համար շատ հա-

ծաղկեցան»: Թէեւ Հայերգի մէջ (92) մի երգ եւս «Գովեմ զքեզ մարմնով հրեշտակ» վերագրուած է Աղթամարցուն, սակայն այդ գրաբառ երգի ոճի և մտքերին նայելով կասկածում ենք, որ այս Գրիգորիս Աղթամարցին լինի նորա հեղինակը. թերեւս միւս Աղթամարցին, իմաստասէր կոչեցեալ, յօրինած լինի այդ երգը:

¹⁾ Տես Տաղ գարնան, Տաղ վասն վարդի և պիւլ պիւլի, Տաղ անոյշ և գեղեցիկ, Տաղ սիրոյ, Գուրախտ Եղեմայ և այլն:

րուստ նիւթ է տալիս ¹⁾;

1) Վիէննայի Մխիթ. մատենադարանի «Ցուցակ Զեռագրաց» գործի մէջ Հ. Յակ. վ. Տաշեան տեղեկութիւն է տալիս Գրիգորիս Աղթամարցու մի քանի այլ տաղերի մասին, որոնք մեզ ծանօթ չեն: Այսպէս յիշուած են՝ 1) Գանձ Տապանակի «Տապանակ կազմեալ անփուտ» [Թ. 69. «սկզբնատառք Տէր Գրիգորիսէ.» 2) «Գանձ Տ. Զաքարիայ կաթուղիկոսի Աղթամարցւոյ ասացեալ ի Գրիգոր վարդապետէ. Գթացեալ քոյին արքայդ երկնային» տունք «Գրիգոր» [Թ. 139. 3) «Գեղեցիկ պատկեր» կարմիր ես հագեր, բերեմ նուռ ու խնձոր, դու կեր» [Թ. 343. 4) Անեղին տաճար» 5) «Գու ես յադենայ դրախտէն զոր տնկեալ աջն անեղական» (տե՛ս և Ուսուճն. Ստ. Վալիսթ. 136 և 137, 6) Այբէն մինչև ի քէն քենէ գանկտիմ ես, բի ներսէս յուճ ասեմ, իբր դու լսող չես» և 7) Անմահ բնութիւն առի և զմահուան օրն մոռացայ» [Թ. 344. 8) Տաճկերէն մ. ր երգ «Զաւղ սաւտուկում Երուսաղէմ» վերջը «Նուստ Գրիգոր ոտից ձեր հող» (այս երգը մեր սեփ. գրչ. տաղարանի մէջ էլ կայ, բայց չենք կարծում, որ երգիչն Աղթամարցին լինի) [Թ. 390. 9) նոյնպէս տաճկերէն մի երգ Գրիգորի «Գերեզմանտան քի նուր չօխար», [Թ. 405. 10) «Աչերդ է թուխ, ընքերդ կամար» և 11) «Գոյիս (թերևս Գոյիս) գիտութիւն, բայց խամրացեալ է, գոյ երկիւղ բարեաց, այլ շիջնի միշտ» (տաճկերէն խառն): Եթէ այս տասն և մէկ տաղերն էլ ճշգուէին Աղթամարցու անունով և լոյս տեսնէին Վիէննայի Մխիթարեան տպարանից, այն ժամանակ բաւական շատ նիւթ կլինէր ձեռքի տակ մեր երգչի գրական արժանիքների վերայ ընդարձակ խօսելու:

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑՈՒ ՏԱՂԵՐԸ

1. Վասն վարդի և պիւլպիւլի «Յետ գնալոյ վարդին».
 - ✓ 2. Տաղ գարնան «Գարունն երեկ».
 3. Տաղ անոյշ և յոյժ գեղեցիկ «Ծաղկունք ասեն».
 4. Տաղ սիրոյ «Մաքուր պատկերով».
 5. «Գու գրախտ եղեմայ».
 6. Տաղ վասն սիրոյ «Գու ես արեգակ».
 7. Տաղ վասն սիրոյ և ուրախութեան «Աստուածանկար».
 8. Վասն ուրախութեան «Արեգակնափայլ գեղով».
 9. «Ահա՛ այգիք մեր ծաղկեցան».
 10. «Մարմինս զհոգիս զրկէ».
 11. «Եղուկ հազար մի վա՛յ».
 12. Տաղ Աստուածատուր Խթայեցւոյ «Վաճառական մի».
 13. «Յամէն առաւօտ և լոյս».
 14. «Յորժամ զիս ինձէն գտայ».
-

1. ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԻ ԵՒ ՊԻԼՊԻԼԻ

Յետ գնալոյ վարդին եկ պիւլպիւլ¹⁾ յայգին
Ետես թաքուր զվրանն, քաղեցաւ հոգին.
Նրջէր²⁾ և հարցանէր ըզ իւր սիրելին.
Կանչէր Ջար և Ֆիղան³⁾ իմէջ գիշերին:
Այգի ընդ քեզ ասեմ, տո՛ւր ինձ պատասխան,
Ընդէր ոչ պահեցեր զվարդն իմ պատուական,
Որ էր ամէն ծաղկանց սալվար⁴⁾ ու սուլթան,
Գունովն գեղեցիկ, հոտն անմահութեան:
Քակուի՛ քո ամուր պատն⁵⁾, դառննս աւերակ,
Չորնայ ճիւղն և տերևն ծառերուդ շիտակ,
Ամէն ոտն խաղայ ի քեզ համարձակ,
Վերնայ բոյսն և բանջարն և ամէն կանաչ տակ⁶⁾:
Ակո՛ւնք յորդախաղաց, մի՛ գնայք յառաջ,
Ծառեր, թօթափեցէ՛ք զտերև ձեր կանաչ.
Խօսիմ պարզ և իստակ⁷⁾ և ասեմ անամաչ,
Ձի տարան ՚ի լինէն զսիրելին իմ քաջ⁸⁾:
Ձիմ վարդն լինէն⁹⁾ տարան և արին զիս շիւար,
Առին զլոյս աչացս¹⁰⁾, տիրեց ինձ խաւար,
Չտիւ և զգիշեր ողբամ անդադար,
Գարձեր եմ մաղասկաթ և չունիմ զրար¹¹⁾:
Լինի՛ թէ այգէգործն արար զայս ընդ իս.

Տարաւ զվարդն լինէն, ցաւեցոյց զհոգիս.
Այլ զնա ոչ տեսանեմ, զի՞նչ լինիմ գերիս,
Փոխան ուրախութեան ողբ ասեմ վարդիս:
Վախեմ, հողմն սաստիկ ելաւ ահագին,
Վասն այն թառամեցաւ¹²⁾ տերևն վարդին.
Եւ կամ խորշակահար տապն արևին
Եհար թարշամեցոյց զգեղն¹³⁾ վարդին¹⁴⁾:
Կարծեմ, եթէ ծաղկունքն արին հետ ինձ քէն¹⁵⁾:
Տարեալ հեռացուցին զվարդն լինէն,
Եւ կամ կարկուտ եկաւ սաստիկ ի յամպէն¹⁶⁾,
Եհար զնա անողորմ, կտրեաց 'ի թփէն:

Ծաղկունքն ամէն ասեն նորա միաբան,
Եթէ բնաւ չունիմք¹⁷⁾ ի վարդէն կուժան.
Մեզնէ քեզ թէսէլի¹⁸⁾, ա՛յ հազարդաստան¹⁹⁾,
Ազ մա նագահ ըռաւթ սըռի ու փինհան²⁰⁾:

Գնաց պիւլպիւլն առ թռչունքն և եհարց
զվարդն ի նոցանէ:

Պլպուլն վերացաւ ի յօդքն²¹⁾ թևով,
Ասաց թէ հարցանեմ թռչնոցն սիրով,
Եթէ գիտեն նոքա, յայտնեն²²⁾ ինձ փութով,
Թէ չէ, հանեմ յաչացս արտասուք քան զծով:
Թռչունք այսօր գիտէք, թէ ինչ գործեցաւ.
Զի վարդն վայելուչ յայգւոյն վերացաւ.
Զգիտէք, թէ ո՛ւր գնաց կամ ո՛վ գողացաւ²³⁾,
Միթէ տեսեր էք դուք, լսե՛ր էք զհամբաւն:
Ասեն թէ Արարիչ Տէրն գիտակ է.

Ամէն ծածուկ սրտի նա տեսանող է.
Գնա՛, շրջիր ²⁴), այլ տեղ զնա որոնէ,
Զքո վարդն չենք տեսեր, Աստուած վկայ է:
Պլպուռն դառնացաւ, ասաց զթնչ լինիմ.
Գիշերն մինչի լուս ես մտօք տանջիմ,
Վախեմ թ' առանց վարդին յանկարծ մեռանիմ,
Կարօտով բաժանեալ ի հող իջանիմ:
Թէ զարարածս ամէն վարդին փոխան տան ²⁵),
Նա ինձ անարգ թուի և ոչ ինչ անպիտան,
Կամ դասք երգեցողաց երաժշտական
Քաղցրիկ եղանակեն, ինձ գուժ է և գան:
Ո՛ւր տարան զքեզ լինէն կամ ²⁶) ո՛ւր թագու-
ցին.

Զի՛արդ մոռանամ ես զսէրն քոյին.
Խոցեցաւ սիրտս ու լերդս կսկծագին.
Ծաղկունքն հաւասար այսօր թառամին:
Իմ կեանքս երազ ²⁷) և ես յերերմանի.
Եւ լոյս արեգական ինձ խաւար թուի.
Ցաւօք ²⁸ և դառնութեամբ աւուրքս անցու-
ցի ²⁹),

Որ և ի թիւ կենաց իմ ոչ ³⁰) համարի ³¹):
Վարդէն բաժանեցայ ողորմ ու լալի.
Եւ բան մարգարէին առ իս կատարի,
Քան զհաւալասան իմ յանապատի,
Եղէ ես որպէս բու ի յաւերակի ³²):
Գնաց այգէգործն, խօսեցաւ ընդ պլպուռն և ասաց.
Եկեալ այգեգործին, մխիթարեաց զնա.

Ասաց. Մի լար, պլպուլ, քո վարդն կուգայ,
Նկեալ է մանուշակն վարդին փիտայ³³),
Թուրա խապար ամատ, սէլամ ու տուայ³⁴):
Իսկոյն ուրախացեալ, և օրհնեաց զնա³⁵).
Խաղաղութեամբ կեննաս յաշխարհիս վերայ,
Այգին քո փթթի³⁶), ծաղկունքն ի նմա.
Պարիսպն նորոգի, և ի մէջն բրգայ³⁷),
Ամէն արմատք և ճիւղքն դալարանն,
Առնուն շաղն ի յամպէն³⁸) և պայծառանն,
Շարժին քաղցրիկ հողմով, վայելուչ ճօճն³⁹),
Եւ զհոտն տարածեն ի քիմս մարդկան:

Ապա գրեաց թուղթ պլպուլն առ վարդն, և վարդն
ժողովեաց զծաղկունքն, և ետ ընթեռնուլ զնա առա-
ջի ամենեցուն, որ ունէր օրինակ զայս.

Առեալ տարան զնամակն ի դուռն վարդին.
Զհազրէ վարդն տիւան կարգացող,
Կանգնաւ վերայ ոտիցն և թուղթն ի յափին⁴⁰),
Ընթերցաւ բարձրաձայն ի լուր ամենին:
Ես քեզ ողջոյն գրեմ, սրտով⁴¹) սիրելի.
Եւ հարցանեմ զանձնէդ⁴²), ո՛վ երանելի.
Յուսամ ապէնիազ Աստուածն ամենի,
Որ անարատ մարմնով ես դու⁴³) կենդանի,
Զօրն⁴⁴) բազկատարած կամ ի յաղօթի,
Խնդրեմ ի Աստուծոյ՝ քո կեանքդ յերկարի⁴⁵):
Ծաղկանցն հաւասար գլուխն դու ես,
Որպէս զարքայն և տէր ամենուն տիրես⁴⁶),

Գունովդ վայելուչ, հոտովդ անուշ ես,
Ամէն առաւօտու քան զարև փայլես:
Երանի՛ այն պահուն, որ տեսանեմ զքեզ,
Ձի դսւ ես բնութեամբ անարատ և հեզ,
Խոնարհաբար հեռուստ երկրպագեմ քեզ,
Ձդարձն քո խնդրեմք, քաղցրացի՛ր ընդ մեզ:
Թէ զիմ նուաստութիւնս ⁴⁷⁾ հարցանես դուն,
Չունիմ խելք ու փասար ⁴⁸⁾ և ոչ իմաստութիւն,
Չառնում դուր և դադար, և ոչ շինեմ բուն ⁴⁹⁾,
Նա դարամ թաղաթ, նա էք մսխալ խոյն ⁵⁰⁾,
Ձի առանց քո տեսուդ եմ ես երերուն,
Գիշերն քուն չգայ, այլ կենամ արթուն,
Նեղեալ և փղձկիմ, ե՛րբ լինի գարուն,
Հալեր եմ և մաշեր ի քո կարօտուն,
Սաստկասառուց ձմեռն էանց, անցուցի ⁵¹⁾,
Շատ ցաւ և շատ ցնոր դէմ քեզ քաշեցի,
Ձիս նախատէին և ասէին գերի՛,
Եթէ վարդն բնաւ հետ քեզ սէր չունի:

Լսեց վարդն զպատգամ պլպուլին, դարձոյց առ նա զպատասխանին.

Վարդն պատասխանի նորա թղթոյն տայ,
Ասաց. բազում ծաղկունք առաքեմ առ նա.
Ծածկեն զլերունքդ ու զդաշտ, ու զամէն
սարայ ⁵²⁾,
Ի հոն ուրախութեամբ ⁵³⁾ պլպուլին կենայ:
Ինձ գնալու ատեն այժմ ⁵⁴⁾ անպատեհ է.
Պիւլպիւլին սակաւիկ մի թո՛ղ համբերէ.

Թէ կատարեալ իւր սէրն 'ի հետ ինձ⁵⁵) է,
Ասցէք, թէ ի դրախտն զնա որոնէ:

Գնացին և տարան զնամակն առ պլպուլն. և նա բա-
ցեալ զբերանն ուրախութեամբ և ասէ.

Ուրախացաւ պլպուլն ընդ ասել⁵⁶) բանին.

Ասաց թէ աւետիք ինձ այսօր բերին.

Զի վարդն վայելուչ գայ ալլուի յայգին⁵⁷),

Զէ արարած ամէն կարմիր վարդին գին:

Երբոր⁵⁸) արևն ի խոյն եկեալ ժամանեաց.

Ամպն ի վերուստ ցօղով⁵⁹) յանկարծ որոտաց.

Բուսան ծաղկունք յերկրի հազարք հազարաց⁶⁰).

Վարդն չէր 'ի միջի, պլպուլն որոնեաց⁶¹):

Յետոյ տեսաւ կանաչ զտերևն վարդին,

Այլ պատուական պայծառ որպէս զառաջին,

Վարդն էր վարագուրով ի մէջ գահոյին⁶²),

Ծաղկունքն հաւասար երկրպագեցին:

Պլպուլն զայն տեսաւ, ասաց գոհութիւն,

Յամենայն բերանոյ օրհնաբանութիւն,

Թագաւորին երկնից փառաբանութիւն,

Տեսայ աչօք զվարդն ի մէջ թիւերուն:⁶³)

Յիմար Աղթամարցի, զքեզ⁶⁴) ժողովէ.

Զի սէր այս աշխարհիս հաւասար փուշ է.

Սակաւ խնդալ կուտայ, յետ դառն և գուժ է.

Ի՞նչ շահ է քո խնդալդ, երբ վերջն սուգ է:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. Մեր սեփական գրչեայ տաղա-
րանից, որ գրուած է 1695 թ., արտագրուեցաւ այս

տաղը. բաղդատուել է մի քանի գրչեայ օրինակների
հետ, որոնցից հնագոյնը 1617 թ. էր գրուած. եր-
կիցս լոյս է տեսել սոյն երգը. նախ՝ 4. Պօլսի Բա-
նասէրի մէջ 1851 թուին և երկրորդ՝ Բաղմավէպի
մէջ 1861-ին. առաջինը թերի է. այնտեղ տաղը վեր-
ջանում է այն պարբերութեամբ, ուր ասում է «ա-
պա գրեաց թուղթ պլպուլն.» Բաղմավէպի մէջ «Խնդ-
րեմ ի Սատուծոյ, զի կեանքդ աւելի» տունն այսպէս է.

«Խնդրեմ ի Սատուծոյ քո կեանքդ երկարի
Որպէս Աղէկսանդրու մեծ թագաւորի.
Ներքին և արտաքին չարն ի քէն փաղչի,
Քեզ Աջն անեղական հովանի լինի»:

Գրչեայ և տպագիր օրինակների համեմատութիւնից ե-
րեցած տարբերութիւնների մէջ նշանաւորներն հե-
տևեալներն են. 1) պուլպուլ. պլպուլ. 2) խնդրէր. 3) զա-
րուֆիղան. զաիրիֆիղան. զառիֆիրղան. զարիֆֆիղան.
4) սէլվէր. սէլվէրու. 5) պարիսպդ. 6) կանչի. 7) յստակ.
8) զի տարան զվարդն իսնէ սիրելին. ո՞ւր է որ աստ
թողի զսիրելին. 9) ի քէն. «գիմ վարդն յիսնէ.» 10) ա-
չերու. 11) իբրար. զարար. 12) թօթափեցաւ. 13) տերէն.
14) քոյին. 15) հետի. 16) ի սաստիկ ամպէն 17) չունինք.
18) թասալի. 19) է՛ հազարտաստան. — տասան. — հազի
ի դատաստան. 20) ազմա նագահ ըռաւտ սըղի ու փին-
հան. — էզմէ նէքէհ ոօդ ու սէլվի չինար. — ազ ման
ագահ ըռութ սահի ու փանհան. 21) ի յօդն. 22) ա-
սեն. 23) կամ գողն գողացեալ տարեալ թագուցա՞ւ.
24) շրջէ՛. 25) այս և հետևեալ 3 տողն չիք. 26) ո՞ւր
տարան, վարդ, զքեզ կամ, 27) իմ կեանքս է գէմ ե-
րազ. 28) դըժար. 29) օրերս անցանի. 30) չիք. 31) ան-
կանի. 32) այս տողն չիք. 33) փիատայ. վարդն փշեալ

է. ³⁴) Թուրա հապար ամատ սալամ ու տովայ. — Թու-
րապ խամզեր էմանէթ սէլամ կուդողայ. ³⁵) Ի նոյն
ուրախացաւ և օրհնեց զնա. ³⁶) զարդարի. ³⁷) և Ի մէջն
սուր գայ. — և մէջն արքայ. ³⁸) Ի յամպոյն ³⁹) զու-
արճանան. ⁴⁰) Ի ձեռին. ⁴¹) սրտէ. ⁴²) զձայնէդ. ⁴³)
Ճնաս. ⁴⁴) զոր և ⁴⁵) զի կեանքդ աւելի. ⁴⁶) ամենից
տէր ես. ⁴⁷) զգաստուծիւն. ⁴⁸) պասար. ⁴⁹) և ոչ եմ
ես Ի տուն. ⁵⁰) խոյն հուն. ⁵¹) այս և հետեւեալ Յ
տողն չիք. ⁵²) որ զարդարեն զլերունք, զգաշտ և ըզ-
պաղջայ. ⁵³) Սահրայ Ի հուն ուրախ. ⁵⁴) դեռ. ⁵⁵)
վարդին. ⁵⁶) լսել. ⁵⁷) զիմ գեղեցիկ զվարդն Ի յիս
հասուցին. ⁵⁸) յորժամ. ⁵⁹) Ի վայր. ⁶⁰) և ցեղք Ի
ցեղաց. ⁶¹) պլպուլն Ի մէջ նոցա զվարդն որոնեաց. ⁶²)
վարդն էր կարմիր զգեցեալ որպէս ծիրանին. ⁶³) տե-
սայ աչօք իմովք զվարդն Ի Թփին. ⁶⁴) զխելքդ:

Այս տաղի մէջ բաւական օտար բառեր կան. յետ
մասը պարզ չէ այն պատճառով, որ գրիչներն աղճա-
տումն է նկատուում. մի քանիսը կարելի եղաւ վերա-
կանգնել և բացատրել. զոր օրինակ. զար եւ Ֆիղան,
նոյն և զարիֆիղան — սուգ, հեծեծանք. սալվար Թե-
րևս սալար — գլուխ, զօրագլուխ. իքրար, դրար —
կարողուծիւն, ոյժ. կուման — յոյս, լուր. Թասալի —
սփոփանք, միսիծարուծիւն. հազարդաստան — սոխակ
(հազարապատում). ազ մա նազան ըռուծ — մեզանից
յանկարծ գնաց (պարսկ.) փիատայ — հետեւակ, յա-
նաջընծաց. Թուրա խապար ամատ, սէլամ ու
տուայ — քեզ լուր եկաւ, սղջոյն և մաղթանք. (պարսկ.
Թուրք) քրգայ, պրքայ պարքան — հովանոց, վրան,
արքունիք (իսկապէս բարգաճ). նա՛ դարամ Թաղաթ,
նա էք մսխալ խուն — չունիմ կարողուծիւն, ոչ մի
մսխալ արիւն. սարայ. ապարանք.

2. ՏԱՂ ԳԱՐԿԱՆ

Գարուսն երեկ պուլպուլն ¹⁾ այգին,
Ծաղկունք ամէն շատլըխ արին,
Եւ մուշտուլուխ տարան վարդին,
Թ'ելեր կուգայ քո սիրելին:

Րախացեալ պուլպուլ հաւին
Ընդ կանաչել վարդին թփին,
Գնաց պուլպուլն իբեր զղումրին,
Թէ եկ և տես ըզ ելք ²⁾ վարդին:

Ի մէջ պաղչին վրան զարկին,
Ի ինքն էր քիւն մէջ կոկոնին.
Կանչեց պուլպուլն զղազալնին,
Ուրախացաւ ի տես վարդին:

Գիշեր ցորեկ կամ էրէրուն ³⁾,
Եւ ես կ'այրիմ ի դէմ վարդուն,
Թէ երբ ելնէ ինքն ի քնուն,
Քանի անեմ զար իւր ⁴⁾ սիրուն:

Ո՛վ սիրելիք իմ հաւասար,
Թէ գիտէք դեղ, արէք ինձ ճար,
Գնամ ի վարդն զենեհար ⁵⁾,
Եւ ծառայեմ սրտովս յօժար:

Րամք թռչնոց, պձեզ մոռացայ
Յորժամ զքաֆուր վարդն տեսայ,
Ընդ ահեղ գոյնն հիացայ.
Ի բուրմանէ հոտոյն արբայ:

Ի քէն հայցեմ, վարդ պատուական,
Մի համարիր զիս անարժան,
Կամ սպասաւոր ի քոյդ դրան,
Մի արձակեր զգերիս ունայն:
Սէր քո ահէ դ, անտանելի.
Տկար թռչունս զիւրդ լինի.
Սիրտս վառեալ ⁶⁾ հրով այրի,
Թէ ինձ չառնէ պատասխանի:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. Այս տաղն օրինակուեցաւ 1617
թուին գրուած մի տաղարանից. համեմատել ենք ժէ.
դարում գրուած մի այլ օրինակի հետ, որ ունէր հե-
տեւեալ տարբերութիւնները. ¹⁾ կանչելով, ²⁾ զգոյն.
³⁾ յերիկունն. ⁴⁾ կանչեմ զարու. ⁵⁾ զինահար. ⁶⁾ վառել:

Սկզբնատառերն յօդում են երգչի անունն «Գրի-
գորիս»: Տաղիս մէջ օտարազգի բառերն են. շատլըխ
— ուրախութիւն. մուշաուլուխ — աւետիք. պաղշայ —
պարտէզ. դումրի — տափրակ, (կ. արտոյտ). դազալ,
յոգն. դազալնի — տաղ (քնարակ. երգի մեծ տեսակն
է պարսից մէջ). զար անել — սուգ անել, ողբալ. զե-
նեհար, զինահար — պաշտպան և մատաղ, զոհ. քա-
ֆուր — ձերմակ:

3. ՏԱՂ ԱՆՈՅՇ, ԵՒ ՅՈՅԺ ԳԵՂԵՑԻԿ

Ծաղկունք ասեն, հերիք արան,
Քանի կանչես վարդին վերայ.
Կեահ ու պէկեահ ձայնդ կուգայ.
Ի մեր պաղչէն ել ու¹⁾ գնայ:
Քանի առնէք դուք ինձ ատապ.
Սիրտս ի սիրուդ եղեր քէպապ.
Ես կուժաշիմ վարդին սէպապ.
Իմ հալս առանց իւրն է խարապ:
Քամ իջանեմ վարդենւոյն տակ.
Ջկանանչ տերւն առնեմ ինձ յարկ.
Ի սրտիս մէջն կայ²⁾ կրակ,
Թռչեմ և գամ արագ արագ:
Ի քեզ նայիմ աչօք անթարթ.
Նա փարատի զինչ կայ հէսրաթ.
Գեղեցկութիւն դրախտի և զարդ,
Կարօտ են քեզ ամենայն մարդ:
Վարդն կ'ասէ. պլպուլ, երգէ,
Քաղցր ձայնիւ եղանակէ,
Ով որ զքո ձայնդ լսէ,
Նա հիանայ զմեզ երանէ:
Ո'վ նենգութեամբ առնէ քեզ նազ,
Թո՛ղ իւր աւուրքն դառնայ նուազ.
Էմրի թուրա պաշնթ դրագ,
Պլպո՛ւլ, պըքօվ, դու պաավանձ³⁾,

— Տուրդան կըֆտանա՛ պլպուլէ՛⁴⁾,
— Քանի՛ կանչես, մէկ պահ լռէ.
Ասաց, թէ սէրն կու նեղէ,
Որ վրայ⁵⁾ վարդին աշրգ եղէ.
Սիրտս չկայ հետ իւրն հերթ,
Քանի՛ խոցէք, ասէք թէ երթ.
Հողմն շարժէ զվարդին թերթ,
Նա ի դողման դառնայ իմ լերթ:
Այլ չի մնաց բնաւ լիս ուժ.
Երբ հեռանամ, շունիմ ես ժուժ.
Ինձ օր մահու լինի և գուժ,
Հոտն վարդին է սրտիս բուժ:
Զօրն կենամ էրէրմանի.
Քուես է հատեր ի գիշերի.
Աղաղակեմ արտասուալի,
Յայգւոյս չերթամ ես այլ տեղի:
Ըռանկ վարդին որպէս զլալ
Տեսաւ պլպուլն, եղաւ պէհալ.
Անմահութեան հոտն բուրեալ,
Նա ի սիրոյն եղև արբեալ:
Վարդն տեսաւ զպուլպուլն ուրախ,
Որ ձայն կ'աճէր ինքն անահ⁶⁾,
Ծիծաղեցաւ ինքն մէկ պահ,
Պայծառացաւ տիպն քան⁷⁾ զջահ:
Վարդն կարմիր գունով վառած.
Նաշահ պիւլպիւլն ձայն էած.

Հոտոյն ⁸⁾ եղև խև ու արբած,
Վարդին տեսոյն էր կարօտած.

Պիւլպիւլն ասաց. ես եմ առակ.

Թռչունքն կ'առնեն զիս կատակ.

Վարդն չի նայեր ինքն երակ,

Նա ի յաչացս ելաւ վտակ:

Զօրն ի ճղոյն լինիմ ի կախ ⁹⁾,

Եւ միշտ դիտեմ վարդին ուս.

Զով որ տեսնում, նա ինձ է մահ,

Զվարդն քաղեն, տանին անահ:

Վարդն զգեցեալ ¹⁰⁾ գունով ¹¹⁾ հանդերձ,

Ուրախանամ, որ լինիմ մերձ.

Կ'ասէ. սիրով դու առ իս դ'արձ.

Զահն և զերկիւղն ի յիսնէ բարձ:

Կ'ասէ. Մի առներ հետ ¹²⁾ ինձ խաղ.

Ես եմ կարմիր, աղուոր, ուրաղ ¹³⁾.

Յօղն իջանէ ամպէն պաղ պաղ

Վերայ վրանիս իմոյ խաղաղ:

Վարդն կ'ասէ. Զայն քաղցր անձ ¹⁴⁾,

Իրիկուանէ ես եմ հարբած,

Ծաղկանց ամենուն եմ սէր թաճ,

Պայծառ գունով լուսաճաճանչ:

Փիրեաթ կ'առնէ ինքն ամէն.

Զկանաչ փարտէս ¹⁵⁾ ետ կուբանամ.

Զքեզ որ տեսնում, ուրախանամ.

Այլ ի քեզնէ ոչ հեռանամ:

Վարդն զպիւլպիւլն կուգովէ.

Զայնդ կուգայ իրիկուրնէ.
Ծաղկունքն ամէն են քեզ ծառայ,
Դու թագաւոր և տէր նոցա:
Պիւլպիւլն զարթնի մէջ ¹⁶⁾ գիշերին,
Վարդն փթթի ¹⁷⁾ առաւօտին.
Տօղն իջանէ ի վերայ թփին,
Պայծառանայ գեղն ¹⁸⁾ վարդին:
Շուրջ ու բոլոր իւրենն ¹⁹⁾ է փուշ.
Հոտն բուրէ վարդին անուշ.
Թմրաւ ²⁰⁾ պլպուլն, եղև պէյուշ.
Ասաց. Ի՛նչ ժամ եղէ քեզ տուշ ²¹⁾:
Եմուտ պիւլպիւլն ի վրրան վարդոյ,
Թէ ես եմ գանգատ ամէն ²²⁾ մարդոյ.
Բէր համբուրեմ զտիպն քոյ ²³⁾,
Որ դուրանայ ցաւս մարմնոյ ²⁴⁾:
Ես չունիմ սէր հետ քեզ վաղուց.
Զգալդ և զգնալդ քեզ ո՞վ ուսոյց.
Դու ես աղուոր և վայելուչ.
Է՞ր կուխոցես զիս առանց սուչ:
Զտիւ և զգիշեր ես եմ ի տապ.
Եղէ անշարժ որպէս ի կապ.
Լափած սրտիս ես դու շէրպէթ ²⁵⁾,
Որ սևացեր է քան զարապ:

Զայնէ պիւլպիւլն անամաչ.

Ասէ. Կենայ վարդն կանայ.

Ասէ. Ծաղկունքն ելնեն առաջ ²⁶⁾

Այն զօրաւոր արքային քաջ:

Գու պատուական աղուոր անթառ ²⁷),
Լեզու չկայ, առնէ քեզ ճառ.
Պայծառ գունով ես միշտ ի վառ,
Քո թշնամույն սիրտն քան զսառ ²⁸):
Ի հետ վարդին քանի՛ դատիս.
Սիրով նորս գու միշտ վառիս ²⁹),
Երբ նա քաղցրիկ նայի ի լիս,
Զուարճանայ սիրտս և հոգիս:
Ես կուայրիմ միշտ կրակով,
Թէ չի տեսնում զվարդն ջրկով ³⁰).
Է՞ր կուամերթես զիս կրատով ³¹),
Ես կուգովեմ զվարդն ձայնով:
Կ'ասէ. Չկայ ի քեզ արատ.
Ի յաշխարհէս կենաս անհատ.
Ի փորձանաց կենաս ի զատ,
Կանաչ վրան և կարմիր անյտ:
Յամէն սապահ, որ լուսանայ ³²).
Պլպուլն ի վարդն սէլամ տայ.
Ղուամրին քաղցրիկ եղանակէր,
Զվարդն և զպլպուլն ուրախ առնէր:
Հետ պլպուլին արա՛ զրոյց,
Երբոր գայցէ ինքն ի դրուց,
Ուրախութեամբ զքեզ քնոյց ³³),
Զնա որոնէ ³⁴) ի յայլ հաւուց:
Եղև պլպուլն թեաթափ,
Թէ երբ ածեմ զվարդն ի յափ,
Քանի՛ Ֆիրդան կանչեմ անչափ,

Ի դէմ վարդին հարկանեմ ծափ:
Ի ձեր սրտին դուք սէր չունիք,
Վասն այն ³⁵⁾ զիմ ձայնս չընդունիք.
Վարդն կ'ասէ. Մ'էներ հերիք ³⁶⁾,
Ես կուկանչեմ, ունիմ կարիք:

Քերի Քրիզոր անլիշելի,
Եւ անպիտան Աղթամարցի,
Սէր աշխարհիս սուր երկսայրի.
Հոգիս նովաւ վիրաւորի:
Աստուածատուր Մեծոփեցի
Յինէն խնդրեաց և ես գրեցի,
Դուք ասացէք սրտով ի լի
Ինձ և նորա Տէր ողորմի:
Թուական Հայոց ինն հարիւր,
Եօթանասուն և երկուք այլ իւր.
Հագարացիք օրինօք թիւր
Ձազգս խանձեն որպէս զհուր:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. այս տաղն օրինակուեցաւ 1695
թուին գրուած մեր սեփական տաղարանից, հրատա-
րակուել է Հայերգի մէջ ևս. մենք համեմատեցինք
1617 թուին գրուած տաղարանի և Հայերգի օրինակի
հետ: Առաջինի մէջ աւելի էր մի տուն, որ է հետևեալը:

Վարդն ի պուլպուլն երբ խօսեցաւ,
Այլ տրտմութեան հոգ չի տարաւ.
Քան թէ խնդաց ուրախացաւ,
Զի իւր սրտին սէրն լցաւ:

Այս տաղի իւրաքանչիւր տան վերջին հնչիւնը դասաւորուած է Հայոց այբբենի կարգով, թէև շատ տեղ բռնազբօսիկ յանգերով. 1617 թ. տաղարանի մեր նշանակած տունը գտնուում է ց և փ տների մէջ (ց, ւ, փ,) ինչպէս երևում է յանգերից: Մի աւելորդ տուն էլ Հայերգի օրինակն ունի վերջին տանը կից, որ է այսպէս.

Տաղս է ասած Գրիգորիսին.

Գովեաց զբլբուլն ի յետ վարդին.

Լալով առ ոտս ձեր անկանիմ,

Ասէք զամէն և ողորմին:

Այսպիսով ամբողջը բաղկացած է 39 տնից, որից 37 մեր օրինակից է արտագրուած: Յանգերի այբբենական դասաւորութեան մէջ պակաս է ղ հնչիւնի յանգը, որ իսկապէս անհնարին է Հայոց լեզուի մէջ, թէև Շնորհալու տաղաչափութիւնների մէջ (Վենետ. 1830) այբբենի կարգով յանգերի դասաւորութեան մէջ կան այսպիսի բռնազբօսիկ ոտքեր, որոնք բնական չեն և լեզուին հակառակ են.

«Ըստ մանկական տիոց նոցալլ

Նոյն և խոստումն յարակալլ կամ թէ,

«Ընտրեալ գլուխ գոյր հայկազինլլ

Գրիգորիոս Պահլաւունինլլ.» (տ. եր 356 և 361)

Այս տաղն Աղթամարցին յօրինել է 1523 թուին. այսպէս էր 1617 թ. ձեռագրում և այլ տեղերում. իսկ 1695 թ. ձեռագրում այն տունը, որի մէջ երգի յօրինման տարին է յիշուում, այսպէս է.

«Թվին և իսկ հայոց հարիւր,

Եօթանասուն և երկու այլ իւր» և այլն.

Այլ օրինակների համեմատութիւնից երեւցած տարբերութիւններն հետեւեալներն են. ¹⁾ ելիւր. ²⁾ բոց. ³⁾ «Ամրի թուրայ բաճաթ դրազ, պուլպուլ բըբոյ, տըվ բայաւազ» «փաշաթ թրազ, բլբուլ բըբօթ ու բաւաւազ» ⁴⁾ «Ֆիրղան բըֆթայ նայ պուլպուլէ» «Ֆիրղան գֆթանայ» ⁵⁾ հետ. ⁶⁾ անմահ. յանգը խ հնչիւնի վերայ է, ուստի փոխանակ անահ, պահ, ջահ միւսների մէջ է անուխ, պախ, ջախ, որ հակառակ չէ Աանայ կամ Ադթամարու գաւառական բարբառին. ⁷⁾ տիպքն որպէս ջահ. ⁸⁾ խոտէն (խ==հ). ⁹⁾ ի կահ (հ==ի). ¹⁰⁾ հագեր. ¹¹⁾ կարմիր. ¹²⁾ խետ (խ==հ). ¹³⁾ կարմիր որաղորաղ. ¹⁴⁾ բարած. մի օր այս տունն չի՛ք. ¹⁵⁾ փէրտաս, փէրտէն. ¹⁶⁾ կէս. ¹⁷⁾ բացուի. փթթէ. ¹⁸⁾ գոյնն. ¹⁹⁾ շուրջ բոլորին իւրեանն. ²⁰⁾ տեսաւ. ²¹⁾ թուշ. ²²⁾ անգէտ. ²³⁾ զտիպդ սիրուն. ²⁴⁾ ուրախանայ սիրտս բո տեսոյն: Այստեղ ընդհատուած է Հայերգի օրինակը, որի մէջ մի միջանկեալ ոտանաւորից յետոյ սոյն տաղը շարունակուած է փ լ ք տներով. չկան՝ չ, պ, ջ, ո, ս, վ, տ, ց, լ յանգաւոր տները. ²⁵⁾ շարապ. ²⁶⁾ ծաղկունքն ամէնն ելնուն յառաջ. ²⁷⁾ աղուոր ու թառ. ²⁸⁾ մեր օրինակում՝ սիրտն քան վառ. ²⁹⁾ մաշիս. ³⁰⁾ վրանով. ³¹⁾ կարօտով. ³²⁾ ը յանգով է՝ լուսանայր, գայր. ³³⁾ սնոյց. ³⁴⁾ որոշէ. ³⁵⁾ այնով. ³⁶⁾ կ'ասէ թէ ան հերիք:

Այս տաղի մէջ օտարաղգի բառերից ոմանք անհասկանալի են թերևս գրչի շնորհիւ. անծանօթ բառերից նշանակելու է հետեւեալները. կեան ու պէկեան — ժամանակ անժամանակ, տեղի անտեղի. ատապ — ամօթխածութիւն, պատկառանք. պէհալ — անուժ, վատուժ. սէր, նոյն և սար — գլուխ. թամ — թագ. ֆիրեաթ, ֆէրեաթ, ճիչ, աղաղակ. պէյուշ —

ուշաթափ. տուշ, թուշ (լինել) — հանդիպել. սուշ —
մեղք, յանցանք. շէրպէթ նոյն եւ շարապ — օշարակ.
սասպահ — առաւօտ. սէլամ (տալ) — ողջունել: Պարսկե-
րէն թուրքերէն յերկրած նախադասութիւններ են
«էմրի թուրա պաշա՛թ դրազ, պլպո՛ւլ, պըքօվ,
դու պա աւազ» որ ուրիշ տառադարձութեամբ էլ
նշանակուած է տարբերութիւնների մէջ, թէև աղճատ.
այդ նախադասութիւնն այսպէս կը թարգմանուի. «Թող
քո կեանքդ երկար լինի, սոխակ, խօսի՛ր, կանչէ՛ (կամ
տըվ - աղօթէ՛ օրհնէ՛)». «Քրդան կղոֆտան, ա՛ պուլ-
պուլէ՛ (նոյն և ֆուրդան, ֆիրդան գըֆտան) նշանա-
կում է «այ՛ ողբասաց սոխակ»:

4. ՏԱՂ ՍԻՐՈՅ

Մաքուր պատկերով նման հրեշտակի,
Անգին մարգարիտ լեռեալ ընդ ոսկի,
Սէթ և Աբիսողոմ, Յովսէփ սխրալի,
Անձամբ վայելուչ ի մէջ ամենի:

Է՛ր ղօնճա տրհուն ¹⁾ ծաղիկ նունենի,
Պտղով ²⁾ բարունակ և դալար ուռի,
Ի ու քաղցրահայեաց փթթեալ վարդենի,
Արմաւ և շուշան և նշդարենի:

Ուներդ է քաշած քան զթափած թուր,
Թարթափդ քո թեք քան զնշտար սուր.
Սպանանես գերես օրն հազար բիւր.

Զէհէ հիւսնու սուրաթ ու զէհէ սիւմպիւլ ³⁾:
Ի ու նազուք թափուս և մղրի թուլթէք ⁴⁾
Կարկաջող կաքաւ, գարնան ծիծրունակ
Պիւլպիւլ ու ղումրի, լաթիֆ ու զիրաք
Յաւտհօտի սաբահ և փէքեարմէլէք ⁵⁾:

Ոսկի ի Հնդկաց ակն պատուական:

Շուրջ գամ և փնտրեմ զքեզ ⁶⁾ անխափան.

Ես եմ քեզ խնդրող և վաճառական

Ի բազում մտաց ծածուկ և անգուման ⁷⁾:

Նայեաց մէկ ընդ իս աչօքդ մէստան ⁸⁾,

Կամ քաղցրիկ խօսէ ⁹⁾ կամ տո՛ւր պատասխան.

Ճիկէրում քէպապ, կեօզում եաշի ղան,

Կէճէ վէ կիւնտիւզ էլարըմ Ֆիրղան ¹⁰⁾:

Սուպահ ու սէհէրսէն, իւզուն նուրի նար.
Տօքէրսին աղզընտան նէպաթ ու շէքէր ¹¹⁾.
Ով որ դու նայիս և առնուս նատար ¹²⁾,
Լինի քան զմոմ՝ պողպատ է թէ քար:
Սիրով լափեցիր ու արիր սիրտս խոց ¹³⁾.
Կուտապիմ և այրիմ որպէս զհնոց.
Սրտէս կութափի յոլով հուր ու բոց,
Չայդ աստուածագիծ պատկերդ քո ինձ ցոյց ¹⁴⁾:
Քո մէջքդ է բարակ քան զուռի վարոց.
Սպիտակ ատամունք, մարգարտէ շարոց.
Գու քաղցրատեսիլ և պտուղ ¹⁵⁾ ծառոց,
Այդ շիրին լեզուէդ տո՛ւր երկու զրուց.
Քան զշամբայ եղեգն ¹⁶⁾ ելեր ես շիտակ.
Ուներդ է կամար որպէս զաղեղնակ ¹⁷⁾.
Աչերդ ¹⁸⁾ է պայծառ որպէս զծովակ,
Ղարղ եղայ ¹⁹⁾ ի ներս, եղայ անճարակ:
Թարթափդ է խանչար՝ ինքն պողպատ զուտ ²⁰⁾,
Այտով զիս հարիր ²¹⁾ և արիր խուրդ ու մուրտ.
Ամպի պէս ածիր ինձ սաստիկ կարկուտ,
Թէ ես մեռանիմ, քեզ շահ չէ, օգուտ ²²⁾:
Շրթունքդ է քո լար, կլափդ է ամպար ²³⁾.
Տաշխ և կինամոն. նաֆայի ²⁴⁾ թաթար.
Չմուռ և հալուէ, ու լալ և ճօհար ²⁵⁾,
Չօհրա մուշթարի, և արուսեակ պայծառ ²⁶⁾:
Վեր ես գնացեր քան զսինօբար ²⁷⁾,
Նունենի դրախտ և սէլվի չինար ²⁸⁾.
Լեզուդ է շիրին քան զՄսրայ շէքէր.

Ի քո թշնամույն շրլինքն թէպէր ²⁹⁾։
Քան զգարնանային մանուշակ ³⁰⁾ հոտով,
Որպէս քաֆուր ³¹⁾ վարդ պայծառ և գունով.
Ծագիս քան զարև երկնից կամարով,
Զերդ զբոլորեալ ես լուսին լուսով։
Երբոր կուշարժիս ոտօքդ ըռաւան ³²⁾,
Ուր որ դադարես, այն տեղն է պօստան ³³⁾.
Հանց սիասաթով իջնուս քան զխան ³⁴⁾,
Գրիր զգերիս զընճիլ ու զընտան ³⁵⁾։
Խև Աղթամարցի դու բարեաց անջան ³⁶⁾,
Ունայն թզենի, փշաբեր անդաստան.
Թող զսէր աշխարհիս այս անցաւորական,
Զի դառն ու լեղի և յոյժ անպիտան։
Անօրէնութիւնքդ քո բարձրացան,
Որպէս բեռն ծանր սաստիկ ծանրացան,
Երբոր մտանես ի հող և ի տապան,
Ապա աւաղես, դառնաս փոշիման։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆ. Տաղս օրինակուեցաւ մեր սեփական գրչեայ տաղարանից, որ գրուած է 1595 թուին. նոյնը կար և 1617 թուի տաղարանում, և հրատարակուած է Հայերգի մէջ. մեր տաղարանում վերնագիրն է «Տաղ սիրոյ գեղեցիկ, Ք, լեզուաւ՝ հայերէն, թուրքի և աճամի, անուշ և լաւ ասա՛. Գրիգորէ Աղթամարցւոյ ասացեալ։» Տարբեր ընթերցուածներն այն են. ¹⁾ է՛ զաւնճադահան. ²⁾ պտղով. ³⁾ զէհուսն ու սուրաթ, ու զէհէ սունպուլ. — «զի՞ է Ուռնու սուրաթ, զի՞ է Ուսամպօլ.» ⁴⁾ տառուս, թայուզ, մղրէ, մօրղի, թուլթակ, ⁵⁾ յաւհաւտի սաբայ հոտհոտեց, փէ-

քալ, մալաք, ⁶⁾ փտուեմ, փնտուեմ, բեզի, ⁷⁾ յանդի-
ման. ⁸⁾ նայեաց, մաստան, ⁹⁾ քաղցրախօսիր. ¹⁰⁾ «ճի-
կարում քապապ, կաւզի եաշի ղան, կէճայ ու կուն-
տուզ էլարամ Ֆիրղան». ¹¹⁾ «սապահ ու սահար իւ-
զուն նուր ու նառ, տաւքար աղզընտան նաւաթու
շաքար». — «դու նուսահասան ուզուն նուր ու նար,
թօքար աղզինտան նաթաթ ու շաքար.» — «սուրբ հու-
սահար սան ուչուն ուրնար աղզինտան նաթաթ ու շա-
քար.» ¹²⁾ նազար. ¹³⁾ խոց. ¹⁴⁾ սուրաթդ ինձի ցոյց.
¹⁵⁾ քան զպտուղ. ¹⁶⁾ քան զշամբդ եղեգան. ¹⁷⁾ ուն-
բերդ, աղեղնակ. ¹⁸⁾ աչուերդ. ¹⁹⁾ եղէ. ²⁰⁾ խանձալ,
պաւղպատ, ²¹⁾ այդով զիս խոցեցիր. ²²⁾ բեզ ի՞նչ շախ
օգուտ. ²³⁾ շրթ. է շաքար, կլ. է ամբար. ²⁴⁾ նաֆէի
²⁵⁾ զմուռ, ջուհար. ²⁶⁾ զաւհրայ մուշթարին ւարեա-
պայծառ — զօհար, զօհալ. ²⁷⁾ սենոբար, զսիւն ու բար.
²⁸⁾ նոնենուր, նոնենեաց, սալփի չինար. ²⁹⁾ տապար.
³⁰⁾ մաշոկ. ³¹⁾ ճերմակ. ³²⁾ ըռովան. ³³⁾ բուրաստան.
պաւստան. ³⁴⁾ հէնց, զղան. ³⁵⁾ զանձիր ւ ի զընտան.
³⁶⁾ «սէ Աղթամարցի բարեաց ես դու ջան»:

Թուրքերէն և պարսկերէն բառերից մեկնուում են
հետեւեալները. դամնա, դօնա — կոկոն. տըհան,
դահան — բերան. տավուս, տայուզ, թավուս — սի-
բամարգ. մրդի, մօրդի, — թերես մուրդ — թուչուն,
հաւք. լատիֆ ու զիրաք — վայելուչ և ժիր. փէքեար
մէլէք (մալաք) պատկեր հրեշտակի. մէստէն, մաս-
տան — արբած. նազար, նատար — անցաւ, ուրախ.
նաֆայ, նաֆէ — մուշկ. զօհրայ — աստղիկ մուրրակը.
մուշթարի — իւպիտեր մուրրակը. սինոբար սենոբար
— եղենիների ցեղից (ծառ). ըռաւան, ըռովան, (բա-
վան) — գնայուն թեթեալալ. սիասաթ — շուք, բարձր
իշխանութիւն: — Թուրքերէն և պարսկերէն բերուած

ոճերից և դարձուածներից շատերն այնքան խառն ըն-
թերցուածներ ունին, որ դժուար է վերականգնել նոցա
բնագիրը. մի քանիսը կարելի է մի որոշ ձևի բերել,
օրինակ թուրքերէն նախադասութիւնը «ճիկէրում բէ-
պապ, կեօզում եաշի զան, կէճէ վէ կիւնտիւզ էլարըմ
Ֆիրղա» «սիրտս այրուած, աչք և ունքս արիւն, գի-
շեր և ցերեկ կոծում եմ.» սակայն միւսները թէև ա-
ռանձին բառերը կարելի է բացատրել, բայց տարբեր
ընթերցուածքների պատճառով միտքը մի քանի տեսակ
կրլինի: Հաւանական է որ այդ օտարազգի նախադա-
սութիւնները կամ ոճերը պարզ փոխառութիւններ են
ժամանակին հանրածանօթ օտար երգերից. այսպէս
մտածելու տեղիք է տալիս սոյն երգի մի դարձուածը,
որ է «զէհէ հիւսնու սուրաթ և այլն» կամ «զէ հուս-
նու սուրաթ.» այս տեսնում ենք Պարսից Ջամի երգչի
Իւսուֆ և Ջուլիսա երգի մէջ. նա ասում է Ջուլի-
խայի դէմքի գեղեցկութեան մասին, որ տեսնուած և
լսուած չէ հիւրիփէրիների մէջ նորա նմանը. «նա դիդա
ազ փարի, նա շնիդա ազ հուր զի հուսնի սուրաթ
ու լատիֆ ի շամայլ և այլն.» հուսնի սուրաթ — վա-
յելուչ պատկեր: Աղթամարցու գործ դրած օտարազգի
ոճերի ուղիղ ընթերցուածքը թերևս կարելի կրլինի
այդպիսի համեմատութեամբ վերականգնել:

5.

Գու գրախտ Եղեմայ տնկեալ յԱնեղէն
Ի յելս արևու տեղիք լուսեղէն,
Ծառօք ու ծաղկօք, պտղօք շողեղէն,
Զոր շրջափակեալ պահէր սերովբէն:
Որպէս գնախաստեղծն գեղուղէշ ¹⁾ ես.
Տիպ ²⁾ և գաղափար Տեառն Աստուծոյ ես.
Պատկերով պատուեալ քան զՄիքայէլ ես,
Ի մէջ հողեղինացս ³⁾ հրեղէն ես:
Թափանցիկ լուսով անն արևու,
Լիալիր լուսին, մեղմով գնաս գու.
Ա՛ստղ վառ ի վառ ⁴⁾, զօղ առաւօտու,
Եւ աւետաբեր հոգմն հարաւու:
Լեանն Արարատ, Կարմեղ ⁵⁾ և Սինայ,
Թափօր և Ահերմոն նման Բեդելայ,
Լեանն Վարագայ և Գալիլիայ ⁶⁾,
Ո՛վ ի քեզ դիմէ շուտ ⁷⁾ փարթամանայ:
Վտակ Եղեմայ և գէտ Յորդանան.
Սելովմայ աղբիւր և ջուր ես յուզման.
Անկեալ եմ հիւանդ մերձ առ քո դրան,
Սպասեմ հանապազ ես առողջութեան:
Փայլուն մարգարիտ ի մէջ սատաֆին
Յահագնատեսիլ յատակս ծովին,
Որ գաս ի ցամաք ձեռօք լողորդին,
Եաղութ ու զմրութ, գոհար մեծագին:

Վերնոց վեհագոյն և աշխարհի զարդ,
Ուշիմ և խոհեմ անօրինակ մարդ.

Նոճի, մրտենի, սանտալի և սարդ ⁸⁾,

Նուժանի ծաղիկ և փթըթեալ վարդ:

Յարեայ շրջեցայ ի մէջ գիշերոյս,

Խնդրեցի և գտայ զիմ աչացս լոյս.

Ե՛կ իմ գեղեցիկ քրքուժ և նարդոս,

Ոչ թողից զքեզ մօտ ի տուն գինւոյս:

Կեփագեան ⁹⁾ ոսկի և մաքուր արծաթ,

Վարսօք վայելուչ որպէս զթուխ սաթ,

Ով որ տեսանէ, դառնայ մաղրսկաթ

Անդուր և անդադար կու առնէ ֆէրեաթ:

Է՛ մահի թամամ, դահանի թանկտար,

Քաման ապրուսար, է՛ մէստունիկար ¹⁰⁾.

Երբոր դու խփես ¹¹⁾ զաչերդ կամկար

Սրտեր խոցոտես համարով հագսր:

Սուժպուլ և ըռեհան, լալէ ու գուլզար ¹²⁾.

Պուլպուլ կուվանտէ ամաթ բաբա հար ¹³⁾.

Նալա ¹⁴⁾ ու ֆիղան մէքունաթ սէհար,

Պաշաթ քի պինամ ըռահ ի տիլտար ¹⁵⁾:

Նարնջի ծաղիկ, կալիսի տերև՝,

Դու վարսաւորեալ արմաւենւոյ ձև՝,

Փայլես փայլի տաս ¹⁶⁾, սիրամարգի ¹⁷⁾ թև՝,

Խնդութեան օեղիք, աչացս լոյս քև:

Հոտդ քո բուրէ վարդ ու շուշանի,

Մուշք և մանուշակ հովիտ ծաղկալի.

Նարկիզ, նոնոֆար, բլուր կնդրի,

Ամենայն մտաց ես ախորժեւի՛

'Ի ու սքանչելագործ քան Ջօրաւոր Խաչ,
Ահաւոր տեսլեամբ քան զկարի քաջ¹⁷⁾,
Ելանես գնաս, ես լինիմ յառաջ,
Կամ խօսիր ընդ իս կամ նստիր ի յաջ:

Գիշեր և ցերեկ եմ ես երերուն,

Ոչ կենամ ի դուրս, ոչ օդիմ ի տուն¹⁸⁾ .

Սահրամ ու քարթամ համ չու ու մաճլուն¹⁹⁾,

Իմ ռաւզամ Ֆըրհաթ տիլի մէ փուռ հուն²⁰⁾ :

Ջարկած է վրադ քեզ կարմիր վրան²¹⁾,

Բազմիս ահաւոր և ես քեզ յանդիման²²⁾ .

Սիրտս փափագի և կայ ի դողման,

Աչերս է կարօտ տեսոյդ աննման²³⁾ :

Ջիարդ բաժանիմ 'ի քէն կենդանի,

Առանց քո տեսուդ շունչս կուքաղի²⁴⁾

Չունկ թարկ պըդահամ, կուլի խօշբուռի²⁵⁾,

Գարբինամ հազար ճավրի սիթամի²⁶⁾ :

Օրհնութիւն Փրկչին ի քեզ իջանի,

Կամօքն Աստուծոյ կենաս կենդանի,

Գունդք չար այսոցն ի քէն հալածի,

Ջերդ զարեգակն կենաս կենդանի²⁷⁾,

Է՞ր ունայնաբան ես²⁸⁾ Աղթամարցի .

Այո կեանքս անցաւոր է, քեզ յուշ լինի²⁹⁾,

Այժմ յօժարութեամբ ես մեղաց գերի,

Բայց յետոյ լինիս ողորմ ու լալի՛

գրուած տաղարանից և համեմատուեցաւ Հայերգի մէջ
հրատարակուած օրինակի հետ, տարբերութիւններն են,
1, գեղաղէշ. 2 տիպար. 3. և ի հողեղինացս սուրբ և.
4 լուսափայլ. 5 Սարարաթ, Վարմէլ. 6 Քուհի Սրան.
գէլ և Քէմիայ. 7 զուտ. 8 սաթ. 9 կեփաղեայ 10 «է
մահի դանդան, դըհանի թանկտար, եք աման ապրու
սարմաս ի նիգար.» 11 «երբ 'ի կան ածես». 12
կուհար. 13. «բլբուլ գօ անտայ ամատ բա հաբար»
14 լալէ. 15 ըռաւհ կ. ըռուք ի տիլտար. 16 չիք.
17 սիրամարգու. 17 ա. քան ըղարի բաջ. 18. ոչ
աղօթեմ ի տան, ոչ կենամ ի տուն. 19 հէմ չին ու
մաչին. 20 տիլի փուռ մահին, 21 «զարկած է վերէդ
գեղ կ'անաչ վրան». 22 հետևում են այս տողերը.
«չօղչանկ շաքարին ըռու արմաղան, ու էլ պաղի զի ու
է նուրի դանդան.» 23 հետևում են այս տողերը
«սէռօղ պուտիմ փէշի տու մէհուան, մառանջ մէր ւ
ավ, սալուարի խուպան». 24 կուքաղուի. 25 «չունկ
թարկ պըտէ համ գուլի խօշ պուխ» 26. գաբրինամ,
ջուվր. 27 փայլես ի յերկրի, 28 ունայնարանես. 29
յուշ լիցի. ուշ լինի:

Օտարազգի բառերից բացատրում են հետևեալ-
ները. մահ մահի լուսին. թանկտար — անձկալի, բու-
սան ապրուսար — ք. աղեղնակ, ծիածան, ա. անձրևի
ամպ. — անձրևաբեր ծիածան. սուվպուլ, սունպուլ —
նունուֆար ծաղիկ. լալէ — կակաչ (ծ). գուլզար —
վարդենիք. ամբողջ տողեր ու դարձուածներ կան,
որոնք թէև աղճատ են, բայց անհասկանալի չեն երե-
ւում. այսպէս են. «պուլպուլ կուվանտէ ամաթ բա
բահար, նալա ու ֆիղան մէքունաթ սէհար, պաշաթ
քի պինամ ըռահ ի տիլտար» պարսկերէն խօբերը, որ
նշանակում են. «երգեցիկ սոխակն եկաւ գարնանն, հե-

ծեծանք և սուգ էր անուամ արշալուսին, թէ կըլինի որ տեսնեմ սիրականիս ճանապարհը.» աղճատ է. «սահարամ ու քարթամ համչու ու մաճլուն, իմ ուազ ամ Քըրհաթ տիլի մէ փուռ հուն» որի մէջ համչու մամլուն նոյն և մուաջնուն, նշ. ինչպէս խելագար. իմ ուազ, թերևս իմ ոուզ, նշ. այսօր. տիլի, տիլ, դիլ — սիրտ. փուռ պուր, — լիքը. նոյնպէս է «չունկ թարկ պը դահամ, կուլի՛ խօշքուի, գար բինամ հազար ճավրի սիթամի» որ պարսկերէն նշանակում է. «մինչև իսկ մոռանամ (թարկը տամ — թարկ պըղահամ), անուշահոտ վա՛րդ, թէ տեսնեմ, հազար առատութիւն, վայելչութիւն.» իսկ եթէ տարբեր ընթերցուածներին նայելով, թարգմանենք, այս նախադասութիւնների իմաստը կը փոխուի:

6. ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՍԻՐՈՅ

Դու ես արեգակ լուսին ի լման ¹⁾։

Ձկայ քեզ նման ի յազգս ²⁾ մարդկան.

Բաշադ քի շափի ի սուֆ ի քանհան,

Է՛ նով ռասիդան գուլի՛ բա բօստան ³⁾։

Պայծառ արուսեակ ի յառաւօտու,

Ես եմ քեզ փափագ, ի լինսնէ ⁴⁾ ես հեռու.

Իմ շուշան ծաղիկ, կարմիր վարդն դու

Ձրա դուր օմատ բի մարամ բա տու ⁵⁾։

Ծաղկեալ ⁶⁾ գեղեցիկ ոսկի մատրասայ,

Մէհրապ է քաշած զուներդ ⁷⁾ ի նմա,

Աչուերդ է զանդիլ ⁸⁾ ի ներքոյ նորա,

Կարդան անդադար անդ քարամ ու լահ ⁹⁾։

Թոյ բէթլլ մամուր և մաքաթ ու լայ ¹⁰⁾,

Կամ այդ հեռաւոր ճանպահդ որ քեզ կայ.

Բըստանամ թասպի, բըփուշամ խրղայ ¹¹⁾,

Լինի՛ թէ աչուերս ¹²⁾ քեզ արժանանայ։

Իմ սուն ¹³⁾ իմ սրտի և իմ ուրախութիւն.

Իմ շունչ ու հոգի և իմ կենդանութիւն.

Աչացս առաջի ես քուն և ի յարթուն.

Դուշման ի թօրայ շօվաթ ջիգառիսուն ¹⁴⁾։

Նորաբոյս ծաղիկ և տունկ նշենի.

Երեսդ է պայծառ քան զթեր ¹⁵⁾ վարդի.

Է՛ ամպարփըշան հուրի ու փահրի ¹⁶⁾,

Հինդ ու Խորասան քո մէկ տեսն շարժէ ¹⁷⁾։

Նրթուենքդ է շաքար, խօսուենքդ ¹⁸⁾ զանդ է.
Լեզուդ ի բերանդ անգին ջուհար է.
Համասփիւռ ծաղիկ հոտն ի քէն բուրէ.
Չէ ¹⁹⁾ քեզ օրինակ, քոյդ այլ փարթամ է:
Ուներդ է քաման, թարթափդ է քո բիր.
Ջահանդար լաշքար մէքուենի թապտիր ²⁰⁾.
Թրով ու սրով շատ ոք խոցեցիր.
Ձի է հուքմ ու հրաման, զի է սահդայ դիւ ²¹⁾:
Առիւծ ի շամբին բազկօք զորաւոր,
Ամէն կենդանեաց դու ես թագաւոր.
Ես աղաղակեմ ձայնիւ ²²⁾ ահաւոր,
Սարսափին, դողան տարերքս ²³⁾ բոլոր:
Կարմիր և սպիտակ խնձոր անտառին.
Ծրար ստաշխից և իւղ մեծագին.
Վազելով գնաս ի վերայ լերին
Նման այծեմանց և որթուենցն եղեն:
Բերկրութեան բաժակ, ոչ ապի յայաթ ²⁴⁾,
Ես եմ ծարաւեալ, արբո՛ ինձ մի կաթ.
Փիալայ ու շիրին շիրայ ի շարբաթ,
Ուջանդայ քուենի դար ի քարամաթ ²⁵⁾:
Քան զքաջ արծիւ բարձրագնաց ²⁶⁾ ես.
Գեղեցիկ բազայ լստիՓ ու թառ ²⁷⁾ ես.
Փայլուն սիրամարգ ոսկեփետուր ես.
Քաղցրաձայն կաքաւ մրդ ի սահրայ ²⁸⁾ ես:
Սուրաթդ է սատաֆ, մարգարտակրտուենք ²⁹⁾,
Է՛ փրստայ-դահան ³⁰⁾ ու բարակ շրթուենք.
Սուտակ դահանակ ու շարեալ ակուենք

Բիւրեղ քանդակեալ մատուէք և ատամուէք³¹⁾ .
Քան զգարնանային ամպ³²⁾ քաղցրահոսան,
Վայելուչ գունով զերդ զծիածան .
Հողմով տարուբեր³³⁾ քո հերդ դեղձան,
Երբ որ ելանես սահրայ ու սէլրան³⁴⁾ :
Կիպարի, նոճի, կանանչ ձիթենի,
Նարինճ ու թուրինջ տունկ պալասանի .
Տաւսիսիս սինոբար, շրմշատ ու տայբի³⁵⁾ ,
Միշտ կանաչ կենաս քան զնշդարենի :
Զօրն կուժաշիմ ի հոգս և ի դուսայ³⁶⁾ .
Վախեմ թէ լինիմ ի քեզնէ³⁷⁾ ջուտայ .
Կամ զիս մոռանաս ու տաս ինձ ջաղայ
Բուժիմ խիրամանդ քուրդքար դիւունայ³⁸⁾ :
Նոր գարուն եղև, և նոր առաւօտ .
Նով բօլբօլ³⁹⁾ ամատ դուժրի ու հօտհօտ .
Նոր ձայն արձակեց, նոր նստաւ⁴⁰⁾ ի մօտ,
Նով գուլ ու սամպօլ⁴¹⁾ ես էի կարօտ :
Հեռացաւ ու գնաց լինէն տրտմութիւն .
Եկն եհաս այսօր ինձ ուրախութիւն .
Այլ փափագ չունիմ, իմ փափագս դուն,
Քաղուի լոյս աչացն քո թշնամույն :
Քեզ միշտ հովանի բանն հայրական .
Միքայէլ հրեշտակն քեզ պահապան .
Աշխարհիս⁴²⁾ կենաս անփորձ և անսասան,
Անմեղ⁴³⁾ և անարատ և անապական :
Այ Աղթամարցի դու ծառայ մեղաց .
Աւուրքդ գնաց ահա ի ձեռաց .

Ջգաստացիք հիմիկս ⁴⁴⁾ և կաց ի յոտաց,
Լալով աղաչէ զՔրիստոս Աստուած:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. Տաղս օրինակուեցաւ մի գրչեայ
տաղարանից որ գրուած է 1647 թուին. նոյնը հրա-
տարակուած է Մանանայի և Հայերգի մէջ: Տարբեր
ընթերցուածները սորա են. ¹⁾ ի լրման. ²⁾ օրինակ յոր-
դիս. ³⁾ ու սուֆի քանհան, է նա ուղղիդայ գուլի
բաղ բօստան. ⁴⁾ յիսնէ ⁵⁾ չըրա դէրա մաթի բէ մա-
րամ բէթու. ⁶⁾ սախթեալ. ⁷⁾ ջահերդ. ⁸⁾ աչերդ է
զարթել. ⁹⁾ անգագար զքալամուլլահ. ¹⁰⁾ գուբէթը
մամուլ և մատաթուլլահ. ¹¹⁾ բըստանամ թղբէհ բար-
փօշամ խրխայ. ¹²⁾ աչերս. ¹³⁾ սոնս. ¹⁴⁾ դուշմանի չու-
մա շաւի ջիգարխուն. ¹⁵⁾ զթերթ. ¹⁶⁾ է ամպար Փըջան
հունրի ու փարի. ¹⁷⁾ զհինդ ու զԽորասան մէկ հայելի
արժի. ¹⁸⁾ ու խօսքդ. ¹⁹⁾ այն. ²⁰⁾ ջահանդայ շտու
լաշքար մէքունի թաբիր» ²¹⁾ զէհէ հուբմ, չէհէ սաղ-
թագիլ. ²²⁾ երբ աղաղակես ձայնիւդ. ²³⁾ երեսքդ. ²⁴⁾
բաժակ և ապուհայեաթ. ²⁵⁾ «բդէ փեալայ և շիրին
շարբաթ, մուրդաղեդաքուն, դար ի բարամաթ.» ²⁶⁾
բարձրագնայ. ²⁷⁾ թաւ. ²⁸⁾ մղրի սահար. ²⁹⁾ մարգար-
տայ բըտունք, - րտունք. ³⁰⁾ է բստայ դըհան. ³¹⁾
մանտրուն ատամունք. ³²⁾ ցօղ. ³³⁾ տատանի. ³⁴⁾ սէ-
րան. ³⁵⁾ դօտաղ սինու բաշում շատուտ ուբի. ³⁶⁾ եղու-
սայ. ³⁷⁾ ի բէն. ³⁸⁾ բուլթիմ խիրաթ մանթ բարդի
դիւանայ. ³⁹⁾ նաւ բլբուլ, ⁴⁰⁾ նստայ. ⁴¹⁾ սմբուլ. ⁴²⁾
յաշխարհս. ⁴³⁾ ամբիծ. ⁴⁴⁾ յիմիկս:

Այս տաղի մէջ գործ դրուած պարսկերէն և թուր-
քերէն բառերի մեծ մասը, մանաւանդ նախադասու-
թիւններն ու առանձին ոճերը, տարբեր ընթերցուած-
ներ շատ ունին և աղճատուած են երևում: Աչքի է

ընկնում այն, որ պարսկերէնի գաւառական արտասա-
նութեան կրկնակի օրինակներ էլ կան, ինչպէս՝ նով
ռասիդան (կարդա՛ նաւ ռասիդահ, բուր փօշամ (բար
փուշամ), դուշման ի թօրայ շօվաթ (թերևս՝ դուշ-
ման ի տուրա շաւատ) նով բօլբօլ (նաւ բուլբուլ),
նով գուլ (նաւ գիւլ) և այլն: Երգիչներն ա՛նշուշտ,
պարսից աշուղների և բանաստեղծների գործ դրած
ձևերն են նոյնութեամբ կրկնել, խառնելով նոցա խօս-
քերն իրենց տաղերի մէջ. Աղթամարցին թերևս Ֆիր-
դուսու Շահնամէից առած է «Ջահանդար լաշբար
մէքունի թապտիր» նախադասութիւնը, որովհետև Ջա-
հանդար կամ ջիհանդար (աշխարհակալ) Շահնամէի
երգչի սիրած խօսքն է: Առհասարակ այս 6 տաղը իւր
օտարազգի բառերով և դարձուածներով կարելի է հա-
մարել մի արևելեան երգի փոխադրութիւն կամ թարգ-
մանութիւն:

7. ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

Աստուածանկար պատկեր յօրինեալ ի Սրարողէն ¹⁾ .
Բանիւ քո բարդեալ դիզես ²⁾ զամենայն պարգև
հողեղէն ³⁾ .

Պարուն գեղեցիկ եկեալ հալածես զսառն ի ջրէն .
Իրախտ վայելուչ ծառօք փըթըթին ոստունքն ⁴⁾
'ի ճըղէն .

Երկիր զարդարեալ բուսով ընդունիս զլոյսն յարևէն .
Զքեզ ամպ հրաշագեղ ածես ծծես ⁵⁾ ցօղ անծայր
ի ծովէն .

Ե՛ր դու մշտաբուղիս աղբիւր, արբենան արարածք
ի քէն .

Ընտրեալդ ի բազմաց բարի սովելոց տաս յանմահ
հացէն .

Թևօք քո թեթև թռիւր, զօրանաս ⁶⁾ յԱմենագօրէն .
Ժամանէ ի գիտութիւն, ժրաջան մեղո՛ւդ ի բնէն .
Ի լերունքդ ի ներս շրջիս, ժողովեալ ⁷⁾ զփոշին ի
ծաղկէն .

Լուսափայլ զամբար կազմես քաղցրահամ կերակուրն
'ի քէն .

Խտըղտո՛ւ ⁸⁾, Տիգրիս և Եփրատ, զովացո՛ գերկիր հա-
մօրէն .

Ծաղիկ ծիածան գունով ⁹⁾, վայելուչ, ու շաղն ի
վերէն ,

Կանաչ բարունակ տնկեալ, բերկրութեան բաժակ
ի յօրթէն .

Համասփիւռ ծաղկի նմանիս, կամ փթթեալ վարդն
ի կոկոնէն.

Զա՛գդ արծուոյ, ձայնէ, բարձրացիր և ել ի հաւէն ¹⁰).

Ղօղեալ հալածին թռչունք զէտ զինուոր ի թա-
գաւորէն.

Ճաճանչ ի յարփւոյն առնուս և վառիս յանաղօտ
լուսոյն ¹¹).

Մաքուր մարգարիտ պայծառ, ծնեալ ես յերկնային
ցօղոյն ¹²).

Յոսկւոյն ես արաբացւոց, արձակես նշոյլ հրեղէն.
Նարդոս և քրքում, զմուռ և հալուէ ի հնդկա-
կանէ ¹³).

Շարեալ պաղպաջուն ահունք, կայծ կարմիր ի փի-
սոն գիտէ.

Ոսկէակ ¹⁴), յակինդ և ալատ, կարկեհան, բիւրեղ
սառնօրէն.

Զքնաղ վայելուչ տպա՛զ, զքեզ գովել չկարէ հողէ-
ղէն.

Պատուական մաքուր արծաթ, և սրբեալ անօթ
լուսեղէն.

Զահդ վառ ի վառ անշէջ, փարատես զխաւարն 'ի
տանէն.

Ռամիցս գլուխ զինուոր, զօրանաս ի Զօրաւորէն ¹⁵).

Սարդ և սօս, կիպար և նոճ, տապանակ ի յան-
փոյտ ¹⁶) փայտէն.

Վարսաւոր ծա՛ռդ կենաց, զքեզ պահէ սոսկալի
քրորէն ¹⁷).

Տուն իմաստութեան շինեալ ի յահեղ հզօրի բազ-
կէն,
Բամեալ խնամես զազինս, և թափես ¹⁸⁾ ի չար գա-
զանէն.
Յանկամ տեսանել զքեզ, իմ պսակ փառաց լուսե-
ղէն.
Ի իւսեցից երգս տաղից, զքեզ գովեմ հոմերոսօրէն ¹⁹⁾,
Փափագիմ վարուցդ անբիծ, սուրբ Անտօն ի Թե-
բայիդէն ²⁰⁾.
Քո Արարողին տամ փառս, օրհնութիւն յաւի-
տեանս ամէն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆ. Այս տաղը, որի բովանդակու-
թիւնն և վերնագիրն իրարու համեմատ չեն, օրինա-
կուեցաւ 1617 թուին գրուած տաղարանից. վերնա-
գիրն էր «Գրիգորիս կաթուղիկոսի ասացեալ վասն սի-
րոյ և ուրախութեան.» նոյնը լոյս է տեսել Հայերգի
մէջ (120) որտեղ վերնագիրն է «Տէր Անտօնի Թեբայեց-
ւոյ ասացեալ.» սակայն այս մի պարզ հակասութիւն
է վերջին երկու տողերի (փ և ք) մտքին. Հայերգի
մէջ սոյն տաղի վերջին չորս տողը կրկնուում է մի այլ
տաղի շարունակութեան մէջ (եր. 57) այն է ց, ւ, փ և
ք, տները. այս էլ անշուշտ սխալ պէտք է լինի, որով-
հետեւ միևնոյն տողերն երկու զանազան երգերի մասն
կազմել կարող չեն: Հ. Տաշեանի ցուցակին նայելով,
այս տաղն ունի «երկտողք Ա—Ք.» (794). Մեր օրի-
նակում այդպիսի բաժանում չկար: Տարբեր ընթեր-
ցուածներն են. ¹⁾ յարարչէ. ²⁾ տեղիս. ³⁾ հոգեղէն.
⁴⁾ ոստիւքն. ⁵⁾ ասեն ծնես. ⁶⁾ զօրացիր. ⁷⁾ ի բլրունքի

ի վայր շրջիս ժողովես. 8) խտտա՛. 9) փուռնջ. 10) ի
յաւէն. 11) լուսէն. 12) ծովէն. 13) ի Հնդկաց տանէն.
14) ոսկեակ. 15) զօրական ի զօրավարէն. 16) յան-
փուտ. 17) սրովքէն. 18) փրկես. 19) լիւսեցուք զերգս
տաղիս, զքեզ գովեմք սուրբ և հոգեղէն. 20) տէր
Անտօն ի Թեբախիթէն:

8. ՎԱՍՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

- Արեգակնափայլ գեղով լի լուսին ի տասն ու հնգէ ¹⁾ .
Աչեր ծով ի ծով ունիս, սոսկալի վարսաւոր սրովբէ .
Ուներդ ²⁾ է քաշած կամար զինչ գարնան աղեղն
ի յամպէ .
Լեզուդ տապարզի շաքար, ք" շրթունքդ վարդի
թերթ է .
Աստղ վառ ի վառ պայծառ ելանես ի յառաւօտէ .
Սքանչելատեսիլ դիմօք Միքայէլ հրեշտակն ես
միթէ :
Ձի կայ ³⁾ օրինակ այլ քեզ, հողածին զքեզ չի
բերէ ⁴⁾ .
Հազարաց բիւրոց ընտրեալ, ո՞ր լեզու զքեզ դը-
րուատէ .
Վարդ ես վայելուչ գունով, ցօղ առնուս ի վաղօր-
դայնէ .
Արևն երբ ի քեզ առնու, հիանայ ո՞վ ⁵⁾ զքեզ տե-
սանէ .
Հոտով ք" արբեալ թմրիմ, երբ քաղցրիկ հողմ ⁶⁾
ի քեզ հնչէ .
Փնջեալ երփնազարդ ծաղիկ, զքեզ բերած ի բարձր
լեռնէ .
Հիրեկ, կինամոն, նարդոս, պալասան ի լեզիպտոսէ .
Քրքում և զմուռ, շուշան, դու ազնիւ քան զգու-
հար ⁷⁾ հալուէ .
Եղեգնախնկոց նմանիս ⁸⁾, գտանիս ի լեառն Սինէ

Համասփիւռ և մրտենի, մանուշակ ի կանաչ թփէ.
Ակն դահանակ, սուտակ, ելեալ ես ³⁾ ի փիսոն
զետէ.

Տպազ մեծագին, յասպիս, շափիղայ ⁹⁾, լոյսն ի քէն
ցալթէ ¹⁰⁾.

Ակատ, կարկեհան, յակինդ ¹¹⁾, մարգարիտ ելեալ
ի ծովէ.

Մաքուր անարատ ոսկի, դու եկեալ ես յՆւիլատէ.
Յապառաժ քարաց, վիմաց ¹²⁾ մեծագին ակունք
նորոզէ.

Առեալ ի ցօղոյ երկնից ի յօստրէն ¹³⁾ մարգարիտ
շինէ.

Մացառաց, ոստոց, փշոց հոտ անուշ զվարդ ըն-
ծիւղէ ¹⁴⁾.

Կազմեալ ի ջրոյ պատկեր, է զարմանք ¹⁵⁾ թէ այս-
պէս առնէ.

Պատկեր ես քո Ստեղծողին շաղկապեալ ի քառա-
նիւթէ.

Տիպն ¹⁶⁾ իւր գոյացոյց զքեզ, նկարեաց և եհան ¹⁷⁾
յարգանդէ.

Զիւրդ օրինակ տամ քեզ յանշնչից և յանզգայէ ¹⁸⁾.
Յայս իմ այրեցած սրտէս զայս ընծայ ընկալ, ըն-
դունէ ¹⁹⁾:

Գրիգորիս Աղթամարցի արտասուօք զքեզ աղաչէ,
թէ ինձ ողորմիս ասէք, և Փրկիչն ձեզ պարգևէ:

գրուած տաղարանից, հրատարակուած է և Հայերգի մէջ: Հ. Տաշեանցի ցուցակում առաջին տողն այսպէս է. «Արեգակնափայլ գունով ես սուրբ կոյս ի լուսին ի տասն և հնգին». իսկ վերնագիրն է «Տաղ ի վերայ սուրբ Աստուածածնի ասացեալ Քրիզոր կաթողիկոսէ Աղթամարցոյ» (460 և 1008): Տաղիս մէջ երեք տողերը «յապառաժ քարաց վիմաց» «առեալ ի ցօղոյ» և «մացառաց, ոստոց» նմանութիւն է, անշուշտ, մի ուրիշ հին երգչի: Համեմատութեան համար բերում ենք այստեղ Առաքելի տաղից մի հատուած, որ հանել ենք 1659 թուին գրուած գանձարանից. այդ տաղի վերնագիրն է «Գանձ Շողակաթին տեսլեանն Էջմիածնայ.» հատուածի տողերն այսպէս են.

«Ի դերբկաց վիմաց ապառաժ ահունք ի շարոց
Կոյս քեզ լանջանոց.

Ոստրէոց զեռնոց հատ մարգարտանոց
Կոյս քեզ բազկանոց.

Ի մրջնառիւծոց ծիլ ոսկէքաղոց
Կոյս քեզ գնդանոց.

Անծին կենդանոց ապրիշում թելոց
Կոյս քեզ քօղայնոց.

Սիզական որդնոց շարժական տրզոց
Կոյս քեզ վառ ներկոց.

Խոտական զեռնոց կազմած գործ ճրճոց
Կոյս քեզ գլխարկոց.

Մացառաց, փշոց, անպտուղ ոստոց
Կոյս քեզ վարդխաղոց.

Յանքերրի ծառոց կռիժաբեր տնկոց

Կոյս քեզ հոտ խնկոց.

Եղնէ երէոց, վայրի անասնոց

Կոյս քեզ մուշկ հոտոց»:

Այս հատուածի մէջ ուշադրութեան արժանի են հին ընտանեկան կեանքի վերաբերեալ բառերը, զորօրինակ շարոց — լանջանոց, մարգարտանոց — բազկանոց, գնդանոց, բողայնոց, գլխարկոց, վարդխաղոց, ապրիշում թելոց, ոսկէքաղոց և այլն:

Տարբեր ընթերցուածներն Աղթամարցու տաղի մէջ հետևեալներն են. ¹⁾ ի տասնուհինգն է. ²⁾ ունքերգ. ³⁾ չկայ. ⁴⁾ քան զքեզ չբերէ. ⁵⁾ առնէ, հիանալով. ⁶⁾ հով. ⁷⁾ ղկուզար. ⁸⁾ նման ես. ⁹⁾ ելանես. ¹⁰⁾ շափիւղայ. ¹¹⁾ յակինթ. ¹²⁾ վիմանց քարանց. ¹³⁾ ի յոստորէն. ¹⁴⁾ զվարդն ծուլէ. ¹⁵⁾ չէ զարմանք. ¹⁶⁾ տէրն. ¹⁷⁾ նկարեալ եհան. ¹⁸⁾ յանզգայից. ¹⁹⁾ զայս ընծայ ընկ ընդունէ:

9.

Ահա՛ այգիք մեր ծաղկեցան, բուրեն զհոտ անմա-
հուլեան.

Ե՛կ, ցանկալի իմ աննման, և զուարճասցո՛ւք ի բու-
րաստան:

Բղխեն ստինքդ կաթն և գինի, մեղր ի շրթանցդ
քո կաթի,

Որով հոգիս իմ փափագի, և նուաղեալ յոյժ տո-
չորի:

Գեղեցկագեղ քաղցրաբարբառ սէր՝ քո ունի խոր-
հուրդ անճառ,

Իմանալի արև պայծառ, լուսաւորեա՛ միտս իմ խա-
ւար:

Դրա՛խտ վայելուչ, ծա՛ռ պտղաւոր, քաղցրաճաշակ
և գինի՛ նոր.

Սիրով արբեալ քո ահաւոր ի սենեկին խորհրդա-
ւոր.

Երևեցան ծաղկունք յերկրի, նստցուք ընդ քեզ ի
պարտիզի.

Երգեցից սէր քեզ, սիրելի, սիրտ իմ ի սէր քո տոչորի.

Զօրհանապազ ընդ քեզ կալով, զգեղ դիմաց քո
դիտելով,

Եւ խօսակից քեզ լինելով, ստէպ ստէպ հարիմ
տապով.

Եթէ յաչաց մարմնոյս ծածկիս, մտաց աչօք ինձ
երևիս,

Բնակեալ ես դու յիմուս սրտիս, ծրարեալ ունիմ
զքեզ ի հոգիս:

Ընտրեալ ոսկի սովերական, ակն լուսատու և կար-
կեհան,

Տպագ և կայծ յոյժ պատուական, խնդրեմ զքեզ
ես անխափան:

Թէ տեսանեմ զքեզ կրկին, լուսաւորի միտս իմ
մթին.

Եւ տամ համբոյր շրթանց քոյին, նա վերանամ ես
ի յադին:

Ժողկալուծիւն չունիմ անգամ, զգիշեր նստեալ
ողբամ,

Վառեալ սիրով քո տապանամ, զաչս ի յանհասս
համբառնամ:

Ի տեսլենէ քո արբեցայ, ահեղակերպ լուսոյ ար-
քայ,

Հոգիս բերկրեալ ընդ քեզ ցնծայ, սիրով ի սէրդ
կապեցայ.

Լուսապայծառ երևի նա, որթոց եղանց նման
խայտայ,

Ահա եկեալ ի Թեմանայ, զգեստաւորեալ ի բոսորայ:

Խուռնկ և հալուէ է ծաղիկ դաշտաց անճառելի
հոտ քո բուրեաց,

Ելից զաշխարհս համատարած, յորմէ մարդիկ եղեն
արբած.

Ծաղիկ փթթեալ առաւօտու, հոգւոյս մարմնոյս
իշխանն դու,

Լուսաբորբոք ան արևու, ո՞ր քաղցրութեան ի
հարաւու,
Սարմրացեալ ի գոյն վարդի ի մէջ ծաղկանց երևելի,
Բարձր ուղէջ արմաւենի. գլխոյ իմոյ լեր հովանի:
Հոտ քո անուշ տարածեցան որպէս զվարդ և զշու-
շան,
Դու ես քրքում և պալասան, քիմք մեր ի քէն
պարարեցան.
Ձայն տո՛ւր և ինձ, ո՞վ տարփալի, նուազեալ հո-
գիս յոյժ ծարաւի,
Մարմինս մաշեալ այլագունի տեսլեան լուսոյ քո
սխրալի
Ղամբարափայլ ճաճանջ ես, որ վառեցեր սիրտ իմ
առ քեզ,
Որ միշտ արթուն կայ վասն քո, ոչ դադարի սակս
լալոյ.
Ճեմեալ ընդ քեզ ի յանդաստան, փափագելով քո
սուրբ տեսլեան.
Ահեղակերպ և հրաշագան, աչք մեր ի քէն նուա-
զեցան...

Հայերգ, 54,

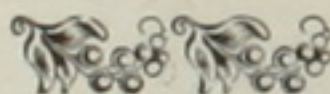
ԾԱՆ. Հ. Տաշեանի ցուցակին նայելով, Աիէն-
նայի Մխ. ձեռագրի 1786-ին գրուած այս տաղն ու-
նի «տունք Ա—Ք.» (եր. 794):

10.

Մարմինս զհոգիս զրկէ և պահէ զօրն լալական.
Դատաւորին լալով ասաց թէ արա՛ ուղիղ դատաս-
տան.
Աստուած, երբ զմեզ ստեղծեց և ի քեզ արար ա-
պաստան,
Թէ դու իրաւունք արա՛, որ սոքա լինին միա-
բան.
Դատաւորն անիրաւ էր, դէմ չառնէր ուղիղ դա-
տաստան.
Ահ ի Աստուծոյ չունէր, անպատկառ ի յորդոց
մարդկան.
Եղո՛ւկ իմ այրի հոգիս ճար չունի քան զանմահ
փեսայն,
Միայն է դարձեալ հոգիս ընդ հեռացեալն վայրե-
նական.
Ի մեղաց իմոց տանջիմ և կենամ միշտ ի յերեր-
ման,
Հոգիս ի մարմինս կուլայ, հակառակ են, չեն միա-
բան.
Ոչ դուր ոչ դադար առնում, այլ շրջիմ ես թափա-
ռական.
Ոչ ունիմ ես տեղ մ' դարան կամ աւուր մ' երկու
ապաստան:

Գրիգորիս, ճարակ արա՛ւ և զմեղաց աղտն ի քէն
լուա՛ւ,
Է՞ր անհոգ ի քուն կենաս անցաւոր աշխարհիս
վրայ,
Ահա՛ օր մահուն կուգայ, գէթ բժիշկ և ճար քեզ
արա՛ւ,
Յէգսուց հրաւիրակն գայ և ասէ քեզ աստի գնա՛ւ:

Հայերգ, 150.

11.

Եղո՛ւկ, հազար մի վնյ. որ մեղօք աղտեղացայ.
Ղեկօք ես ի ծով իջայ և հողմով չարին վարե-
ցայ.
Կանգնեալ դիտելով ծանեայ, զերծելոյ հնար իսկ
չկայ,
Ես եմ մոլորեալ ծառայ, ծառայ, զիս գերեալ չարն
սատանայ:
Լուսով քո լիս ակնարկեա՛ն, զխաւարեալս լուսաւո-
րեա՛ն,
Ինձ յոյս և ճարակ չկայ ելանել ուստի ես ան-
կայ.
Գերի և անիմաստ ծառայ մերկ մտեր աներկբայ
ուսայ.
Րամից խնամողն է նա, զգերելոյ դարձն կամենայ:
Իսկ դու ի մեղաց զղջա՛ն և յուսով ի նա հաւատա՛ն,
Գթած և ողորմած է նա, զմաքսաւորն և զպոռ-
նիկն լիշեա՛ն.
Որ և նոյն Աստուածն է նա, ամենի զղջալն ա-
ղերսայ:
Րամից բոլորից արքայ, զսառնացեալս ի սէր քո
վառեա՛ն,
Իսկ ես յանցաւոր գտայ, զի ի քէն մեղօք հեռա-
ցայ.
Սիրով զիս ի քեզ կապեա՛ն, զիս արժան տեսոյդ քո
արա՛ն,

Նաև եղկելոյս գթան, անառակ որդւոյս ողորմեան.
Ահա ի քէն մերժեցայ և զգուժ սիրոյդ մոռա-
ցայ.
Սովամահ եղեալ շրջիմ, յագարակ դիւացն ընթա-
ցայ.
Եւ այդ ճշմարիտ ծանեայ, զիմ մեղաց մուրհակն
ընթերցայ.
Լերինքդ ի կշուել կուգայ և մեղաց իմոց թիւ ոչ
կայ:
Է՛ ողորմելի ծառայ զքեզ յանձն Աստուծոյ արան,
Թէպէտ քո չարիքն յոլով, որ թուով ի հաշիւ
չկայ,
Վերստին մեղաց թափեան և յուսով դու խոստովա-
նեան,
Ի կոյսն ապաստան լեր դու և նովաւ զԱստուծ
աղաչեան,
Նշանաւ խաչին նորա անդադար զքեզ տեսունա-
գրեան:
Զրօքդ զիս ուռոգեան, զի տապօք չարին զօրացայ,
Կարկամեալ մեղօք մեռայ, վերստին, տէր, զիս
նորոգեան.
Գու զիմ ցաւս ապաւքինեան, քաջ բժիշկ Յիսո՛ւս,
ողորմեան:
Եւ քեզ փառք այժմ և ապա անգրաւ կենօք
յարակայ:

ԾԱՆՕԹ. Ընդօրինակուեցաւ մի տաղարանից, որ

յիշատակարան չունէր. համեմատ է Ներս. Գպր. 2եռ.
Ցուցակի հետ (եր. 61), որտեղ վերնագիրն է «տաղ
Գրիգորիսի Աղթամարցւոյ է.» այդ չկար մեր մնացրի
մէջ: Սկզբնատառերն յօդուով են խօսքերս «Եղկելի Գրի-
գորիսն ասացել է թվին 247» (964 — 1515 թ.):

12. ՏԱՂ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԽԹԱՅԵՑԻՈՅ ՆԱՀԱՏԱԿԻՆ.

Վաճառական մի հայ և յոյժ ճարտասան,
Մխիթար Բաղիշեցի և աստուածաճան,
Գնաց նա ի սահմանս Ատրպատական,
Ի Ղուժ և յԻրաղ և ի Խորասան,
Եհաս ի Սամարխանտ և ի Բուխարա,
Եմուտ ի Հինդիստան, և անտի գնաց
Ի մեծ հռչակաւոր քաղաքն Խրթա,
Ուր մուշկն է պատուական էրէոյ նաֆա.
Խթա մերձ սահմանաց Չինուժաչինայ,
Եւ անդ լինի ռաւանդ, չքնաղ չինին գայ.
Անդ է նահատակեալ առաքեալն Թովմա
Հարեալ ի Մշգիհէ, այսպէս գրեալ կայ:
Եւ են աշխարհն ամէն կռապաշտ հաւասար,
Ոչ ճանաչեն զՈրդի, Սուրբ զՀոգին կամ զՀայր...
Անտեղեակ և անճանօթ են այսմ շնորհի
Աշխարհն Խաթայու, զոր այժմ յիշեցի...
Ելեալ ի Խաթայու զօրքն հեծելին
Եւ դէպ ի յարևելս չըլեալ գնացին,
Զւ ազգ մի բովանդակ զամէն գերեցին,
Որ ի լեզուս իւրեանց Խալմուխ կոչէին.
Զմանկունքն գերելոցն վաճառէին:
Յորմէ առեալ տղայ մի Մխիթարին,
Տանէր խնամք նորա զինչ իւր զաւակին.
Ապա դէպի աշխարհս մեր դիմեցին,

Ձճով և զցամաք նորա կոխեցին,
Եւ յԱլանաց երկիրն ժամանեցին:
Մատնեցին զտղայն երկրի իշխանին,
Եւ նա ընչիւք իւրովք գնեաց երեքկին.
Բերեալ ի բուն քաղաքն Մխիթարին
Ջբարի մանուկն ընտրեալ և առաքինին,
Հաճեալ հաւանեցաւ կամօքն իւրային,
Ասաց թէ մկրտիմ յանուն Յիսուսին.
Հաւատամ ես ի Հայրն և Որդի նորին
Երկրպագեմ հոգևովս Հոգևոյն ճշմարտին,
Մի կամք և մի բնութիւն որ ոչ բաժանին:»
Ջանունն Աստուածատուր նորա կոչեցին.
Ուսաւ լեզու և գիր նա վաղվաղակի,
Նորհօքն աստուածատուր և Հոգևոյն տեղի,
Անձամբն էր վայելուչ, բնութեամբն բարի,
Տեսլեամբն գեղեցիկ և զարմանալի:
Ջրնթացս երանելւոյն տեսեալ սատանի
Ձհաւատքն որ առ Քրիստոս և գնացքն բարի,
Լինէր հեղձամղձուկ յառաջին չարի,
Բորբոքեաց զնախանձ դառնութեան բոցի...
Գրդեաց ի բարկութիւն զորդիս Հագարի:
Ասեն զմտնկանէն. Ջաւակ է թուրքի.
Գնացեալ առ ամիրայն չարախօսեցին.
Եկեալ զԱստուածատուրն յատեան կոչեցին...
Ի բաց թող զՔրիստոս և զհաւատ նորին,
Թէ ոչ, տանջեմք զքեզ սաստիկ և ահագին...
Ետուր նա համարձակ զպատասխանին,

Թէ Քրիստոս է Աստուած, և ես ծառայ նորին,
Ինձ ուրանալ զՔրիստոս է անհնարին...
Բազում թախանձանօք զնա աղաչէին,
Քաղցրութեամբ խ սելով և ոչ կարացին.
Կապեցին զձեռսն ի յետսն և հարկանէին.
Տանէր նա խնդութեամբ տանջանաց նոցին:
Յաւուրս ձմերայնոյ զնա մերկացուցին,
Բերեալ գետն ի ներքոյ սառին անցուցին,
Որպէս սուրբ Քառասունքն ի Սեբաստիին.
Անցաւ ընդ հուր և ջուր՝ ստ երգոյն Սաղ-
մոսին:

Ապա ի թիկնամէջն հուր վառեցին,
Հրով զհողսթափն ի յոտքն ագուցին.
Սրով բոլոր մարմինն ծակոտեցին
Եւ կայծակունս հրոյ ի յերկու ձեռին:
Ոչինչ նա համարէր զկսկիծն ահագին,
Սիրով էր նա վառեալ ի յոյսն վերին,
Արիաբար եկաց դէմ Բելիարին,
Եղև նա պատարագ Հօրն երկնաւորին:
Բերեալ զբարեյաղթ վկայն Քրիստոսի,
Ետուն զնա ի մօլլայն, զի օրէնք ուսցի.
Ասեն. Մանկութիւն է դորա փոխելի.
Իառնայ ի Քրիստոսէ սա վաղվաղակի:

Սովով և ծարաւով յովով տանջեցին,
Ի հուր և ի ջուր զնա անցուցանէին.
Ամիսս ութ անխնայ զնա չարչարեցին,
Շարժել ի հաւատոց զնա ոչ կարացին:

Եկեալ ժողովեցան չարքն ի միասին,
Պատեալ շուրջանակի և քարկոծէին.
Քան զշուն և զգազան զնա գիշատէին,
Էառ զվախճան անդէն ի յասպարիսին:
Ամաց էր ութ և տասն վկայս գովելի,
Որ վկայեաց անուանն Տեառն Յիսուսի.
Էր թիւն ինն հարիւր վաթսուն և ութի,
Յորժամ Աստուածատուրն նահատակի:
Առ մեծ բաբունապետն ճառս այս յարմարի,
Որ և անուն նորա Գրիգոր յորջորջի.
Սորին սպասաւորէ և աշակերտի
Գրիգորիս, մականունս է Աղթամարցի:

ԾԱՆՕԹ. Առաջին անգամ լոյս է տեսել Հ. Ալի-
շանի Սիսականի մէջ (Եր. 531), թերևս կրճատած
ձևով, ինչպէս երևում է բազմակէտ նշաններէց:

13.

1. Յամէն առաւօտ և լոյս
Պիւլպիւլն էր նստեր յայգւոյս
Քաղցրիկ ձայնէր վրա վարդոյս
Կասեն թ'արեկ ել այգւոյս:
2. Մարդիկք Ադամայ զարմուս
Ականջ դրէք իմ խրատոյս,
Դէմքն է ծաղկեր իմ այգւոյս
Այս իմ նորատուենկ այգւոյս:
3. Քար եմ բերեր գետերուս,
Փռւշ եմ բերեր սարերոյս,
Յանկ եմ շիներ այս այգւոյս,
Կասեն թ'արեկ ել այգւոյս:
4. Չեմ ելներ ես այս այգւոյս,
Այս իմ նորատուենկ այգւոյս,
Յայս ուրախարար տեղոյս
Եւ այս նորաշէն տներոյս:
5. Պրքայ եմ շիներ յայգւոյս,
Յերկնից ցօղն ի մէջ պրքոյս,
Քաղցր և բարեհամ ջրոյս⁸
Բոլորն է ծաղկուենք և բոյս⁹:
6. Դեռ չեմ տեսեր կեանք և լոյս
Կասեն թ'արեկ ել այգւոյս,
Ինչպէս ելնեմ ես այգւոյս

⁸ չիք. ⁹ լոյս.

- Այս իմ նորաշէն տներուս:
7. Տունկ եմ տնկեր այս այգւոյս
Սպիտակ ու կարմիր վարդոյս,
Կանանչ բարունակ որթոյս,
Ողորմ եմ նստեր յայգւոյս:
8. Դեռ չեմ կերեր այս պտղոյս,
Կ'ասեն թ'արեկ ել այգւոյս.
Ի՛նչպէս ելնեմ ես այգւոյս,
Այս իմ նորաշէն տներուս:
9. Մէջն է ծաղկեր այս այգւոյս
Կարմիր ու սպիտակ վարդոյս,
Դեռ հոտ չեմ աւեր վարդոյս
Կ'ասեն թ'արեկ ել այգւոյս:
10. Չեմ ելներ ես այս այգւոյս
Այս իմ նորատունկ այգւոյս
Այս ուրախարար տեղւոյս
Եւ այս նորաշէն տներուս:
11. Հնձան եմ շիներ այգւոյս,
Կարաս եմ շիներ գինւոյս,
Դեռ չեմ խմեր յայս գինւոյս,
Կ'ասեն թ'արեկ ել այգւոյս:
12. Քաղեմ փունջ մի վարդ այգւոյս,
Դնեմ մէջ կարսի գինւոյս.
Ուրախանամ այս հոտոյս,
Կ'ասեն, թ'արեկ ել այգւոյս:
13. Առամրին է նստեր այգւոյս,
Գարուն է հասեր ծաղկոյս,

- Պլպլուկն է բացուեր վարդոյս,
Պիտէր տեսնեմ կեանք և լոյս:
14. Վարդն է խռով պիւլպիւլոյս,
Ձայնս է կտրեր ի յանձնոյս,
Հոգիս ելեր է մարմնոյս,
Աւանդ ասացէք զգերոյս:
15. Եկն ի խնդիր այս վարդոյս,
Հրեշտակն է կանգներ հոգւոյս,
Յահէն կապեցաւ լեզուս,
Եհան զհոգիս ի մարմնոյս:
16. Տարան ի յեզեր հողոյս,
Դրին զիս ի մէջ գբոյս,
Ահա՛ որ ելայ յայգւոյս
Այս իմ նորաշէն տներուս:
17. Ծաղկուենքն վերացան յայգւոյս.
Վարդն թափաւ իմ այգւոյս.
Յանկն քակեցաւ յայգւոյս,
Ահա՛ որ ելայ այգւոյս:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՒՆ. Այս երգն օրինակուեցաւ մեր սեփական տաղարանից, որ գրուած է 1695 թուին. սորա մէջ երգիս վերնագիրն այսպէս է. «Տաղ վասն եպիսկոպոսի միոյ, որ նոր այգի անկեր է, և դեռ այգին պտուղ տվեր չէ, նա մահու օրն հասեր է, և ի ժամ հոգէվարութեան զայս աղերս ասեր է:» Մեր տաղարանում երգի հեղինակը նշանակուած չէ: Պր. Ն. Մառի տուած տեղեկութեանը նայելով (Изъ лѣтней поѣздки, 31), երգիս վերնագիրն է «Տաղ գեղեցիկ ի

վերայ այգոյ հոգոյ և մարմնոյ» և հեղինակն է Գր. Աղթամարցին. պ. Մառի օրինակի մէջ չկան 2, 4, 5, 6, 12, 13 և 14 տները: Այս երգը հրատարակուած է մի քանի անգամ. 1) Բազմավէպ 1845 թ. 2) Arm. pop. Songs, Venice, 1852 թ. 3) Գամառ Քաթիպայի Ազգային երգարան, Ս. Պետերբուրգ 1856 թ. 4) Մ. Միանսարեանցի Քնար Հայկական, Ս. Պետերբուրգ 1869 թ. և 5) Վիեննայի Հանդէս Ամսօրեայ, 1896 թ.: Այդ հրատարակութիւններէ մէջ այս երգից կան և աւելորդ տներ, որոնցից նշանաւորներն այստեղ յառաջ կը բերենք, Քնար Հայկականին համեմատ նշանակելով այն տների կարգը, որոնք աւելի են և տարբեր:

2. Յամէն առաւօտ և լոյս
Գալրիէլն ասէր հոգւոյս.
Արի՛ եկ ել այս այգւոյս,
Այս իմ նորատունկ այգւոյս:
3. Ինձ չէ պարտ ելնել յայգւոյս,
Գէմ չար փուշ կայ պատերուս,
Չեմ կարեր ելնել այգոյս
Այս իմ գեղեցիկ այգուս:
5. Ուռ եմ տնկեր այս այգոյս,
Ջտակն եմ ջրեր այս տնկոյս,
Գեռ չեմ կերեր այս պտղոյս,
Կ'ասեն. Արի՛ ել յայս այգոյս:
7. Ջմուտն եմ փակեր այգոյս,
Գեռ չեմ բացեր զփակ դուռս,
Այս իմ յամրակազմ այգոյս
Կ'ասեն. Արի՛ ել յայս այգոյս:

8. Զուր եմ բերեր ձորերոյս
Զցուրտ և բարեհամ աղբիւրս
Դեռ չեմ խմեր ի ջրոյս
Կ'ասեն. Արի՛ ել յայս այգոյս:
11. Ծաղիկ եմ ցաներ այս այգոյս
Կանաչ ու դեղին ծաղկոյս
Դեռ չեմ քաղեր ի ծաղկոյս
Կ'ասեն. Արի՛ ել յայս այգոյս:
12. Տուռկ եմ տնկեր պատերուս
Նուշ և նըշենի և ընկուզ
Դեռ չեմ կերեր ի ստողոյս,
Կ'ասեն. Արի՛ ել յայս այգոյս:
14. Բերէք ինձ մրգաց այգոյս
Վարդ և գոյն զգոյն ծաղկունս
Առնում հոտոտիմ անուշս,
Այլ չեմ ելներ ի յայգոյս:
15. Պլպուլն գոչէր յայգոյս
Առաւօտէ մինչեւ լոյս.
Յողն իջանէր ի յամպոյս
Կ'ասեն, Արի՛ ել յայգոյս:
16. Գաբրիէլն եկաւ հոգւոյս,
Յահէն կապեցաւ լեզուս.
Խաւարեցաւ աչացս լոյս,
Հայի՛Ք իմ կարճ արեուս:
17. Ուռն է կանաչ այս այգոյս
Խաղողն է հասեր այգոյս.
Կ'ասէ. Արի՛ ել յայգոյս,

- Այս իմ նորաշէն այգոյս:
18. Առին զհողիս ի մարմնոյս,
Հանին զիս ի յիմ այգոյս,
Ժամ է, որ ելնեմ յայգոյս,
Այս իմ գեղեցիկ այգոյս:
19. Փլաւ նորաշէն այգիս
Զորացաւ զինչ կայր տունկ և բոյս:
Թարշամեցաւ գեղ մարմնոյս,
Կ'ասեն. Արի ել յայգոյս:
20. Հանին զիս ի յիմ այգոյս,
Պլպուլն կանչէր այգոյս,
Տօղն իջանէր ի յամպոյս,
Յամէն առաւօտ եւ լոյս:

Թէև այս 24 տունը մեր խմբագրութեան մէջ նոյնութեամբ չկայ, բայց, ինչպէս բաղդատութիւնից կերևի, նոցանից շատերը կամ վանազան տողերով նրման են միմեանց և նոյն խմբագրութիւնից են, կամ թէ ոչ կրկնութիւն են նոյն մտքերի այլ ձևերով: Արդեօք Քր. Աղթամարցու յօրինած բնագիրը ո՞րն է, տակաւին որոշել կարելի չէ. ակներև է որ եղած են և յաւելումներ: Աերջերս լոյս տեսաւ և մի այլ օրինակ (Բազմավ. 1897 մարտ), որը շատ համառօտ է (10 տուն) և աւելի նման է մեր տաղարանի օրինակին. նորա մէջ չկան իսկապէս 5, 8, 9, 12, 17 տները, իսկ 4 և 10, որ նոյնպէս չկան, կրկնութիւն են միևնոյն բառերի:

Հ. Տաշեանի ցուցակով այս տաղի վերնագիրն է «Տաղ ընդդիմադրական ուրախութեանց» (եր. 521 և

854) «տաղ ի վերայ կտրիճ մեռելի ասայ» (եր. 812).
«տաղ ընդդէմ դիմադրական ուրախութեան» (869).

14.

Յորժամ զիս ինձէն գտայ, և ես ընդ իս սակաւ
խօսեցայ.

Զմիտս իմ առ իս բերի, զայս գիրքս որ յէս գայ
մնայ.

Թէ եկ այրեցած հոգի, լնց զքո չարիքդ յարակայ.
Սակաւ մի անդորր տո՛ւր քեզ, որ ի լինք դարձեալ
կարենայ:

Մի կաս, մնալով յոր ես, զի չկայ ճարակ թէ մնայ.
Խաբէ բոլորէ զքեզ, սիրաբար ի քեզ մերձենայ.

Պատրէ քաղցրագոյն բանիւ, յետոյ չար ճաշ դառ.
նայ քեզ տայ.

Հայեաց տեսանել յայտնի, թէ այլ օր պահեալ
կայ մնայ¹⁾,

1) Յուլց. Չեռ. Ներսիս. Դպրոցի. 64.

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ն

ԱՂԻՔՍԱՆԻՐ ՄԱԿԵԴՈՆԱՅՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԱՓԱՆԵՐԸ

Աղէքսանդր Մակեդոնացու պատմութեան ¹⁾
նախնեաց թարգմանութեան «Հին և ընտիր» բնագիրն ժԳ. դարի վերջերում Խաչատուր Կեչառուեցին, «անյարմար և շաղփաղփ» համարելով, «զտել» «քերել» է «քերողօրէն» և թողել է մեզ, կարելի է ասել, ոչ այնքան աղճատուած, որքան տեղ տեղ կրճատուած և տեղ տեղ էլ ոտանսուորներով համեմած մի խմբագրութիւն, որն յետոյ մի կողմից ընդարձակուել է նորանոր տաղաչափական յաւելուածներով և միւս կողմից դարձեալ կրճատուել է: Այսպիսով հետզհետէ հանդէս են եկել նոյն պատմութեան համառօտած օրինակները:

Համառօտելու նպատակը մեզ պարզ չէ. որովհետև այն ժամանակ, երբ տեղի էր ունենում Հին բնագրի մասերի յապաւումն, նոյն այդ ժամանակ և լինում էին նոր յաւելումներ: Այսպէս՝ ամբողջի մէջ սկզբից մինչև վերջը հիւսուել են տաղաչափական մանր բարառնութիւններ կամ նկատողութիւններ, որոնք այն ժամանակի անունով կոչւում են կաֆայ կամ կափայ, ²⁾ իսկ շատ

¹⁾ Պատմութիւն Աղէքսանդրի Մակեդոնացույ. Վենետիկ 1842.

²⁾ Այս բառն յայտնի էր դեռ ժԱ. դարում Գրիգոր Մագիստրոսին, որ ասում է «տաղասացու-

ձեռագրերի մէջ դրուել են նաև պատկերներ, որոնց տակը կամ շուրջը գրուած են այդ կաֆաները:

Ինչպէս Հ. Յակ. Տաշեանի բազմահմուտ ուսումնասիրութիւնից¹⁾ իմանում ենք, այդ կաֆաների հեղինակներն են Կեչառուեցին Խաչատուր, Գրիգորիս Աղթամարցին և սորա աշակերտ Ջաքարիա Եպիսկոպոս, որ Կեչառուեցու տոհմից է:

Ներկայ յաւելուածիս մէջ լոյս են տեսնում բոլոր այն կաֆաները, որոնք մենք հանել ենք «Պատմութիւն Աղէքսանդրի աշխարհակալի» վերնագրով գրչեայ օրինակից այն կարգով և դասաւորութեամբ, ինչպէս կար այդ ձեռագրի մէջ²⁾:

Թիւնք Արաբացւոցն սովորաբար վարժարանութեամբ մրցեալք միայօդ աւարտեալ գծի, զոր դուք կաւիայ անուանէք» (տես Հազարտողեան ոտանաւոր և այլն):

1) «Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն Կալիսթենեայ վարուց Աղէքսանդրի, գրեց Հ. Յակոբոս վ. Տաշեան, Վիէննա 1892»:

2) Իժրաղդաբար մեր սեփական գրադարանի այդ գրչեայ օրինակն ուրիշ թղթերի և գրքերի հետ կորուստի մատնուեցաւ 1892 թուին մեր տեղափոխութիւնների ժամանակ: Թէև նոցանից մէկը՝ մեր գրչեայ տաղարանն՝ յետոյ գտնուեցաւ, բայց միւսները տակաւին չեն յայտնուել: Նոյն ձեռագիր պատմութիւնը գրուած էր բամբակեայ թղթի վերայ շղագրով, սկըզբից և միջից մի քանի թերթ ալ թղթի վերայ նօտրագիր, յիշատակարան չունէր, կաֆաների առաջին տողերը գրուած էին կարմրագեղով, և լուսանցքնե-

Այդտեղից երևում է, որ նույն օրինակում կաֆաների թիւն է 42. նոցանից մի քանիսն՝ ըստ Հ. Տաշեանի՝ Գրիգորիս Աղթամարցին¹⁾ է յօրինել, իսկ մի քանիսը Խաչատուր Կեչառուեցին²⁾: (Յաւելուածիս 43 և 44 կաֆաները մեր ձեռագրում չկային):

Որքան մեզ յայտնի է, Ս. Էջմիածնի մատենադարանում Աղէքսանդրի պատմութեան հինգ օրինակ կայ: Նոցանից մէկը, որ է 1752 թիւ ունեցող ձեռագիրը, կեղծ Կալիսթենեսի նախնեաց թարգմանութիւնն է, գրուած «նէր վշտապատում ժամանակի «ՌՄԺԶ կամ 1767 թուին «ի նուաստ գրչէ տիրացու Մարգարայ ի նահանգէն Երապօլսու, որ կոչի Մաշկերտ, որդւոյ տէր Գրիգորի»: Քանի որ համեմատութիւններ անելու ժամանակ չենք ունեցել, գրչութեան արժանիքի մասին բան չունինք ասելու: Այդ օրինակի մէջ կաֆաներ չկան: Երկրորդ օրինակը 1751 թիւ ունեցող ձեռագիրն է՝ երկիջեան մաքուր գրուած նօտրագիր՝ ունի կաֆաներ 9 — 13 երես և 125. ից մինչև վերջին երես. այդ ձեռագիրը լաւագոյն օրինակներից մէկն է ե-

րում սեւագեղով նշանակուած էր կֆ. պատկերներ չունէր. գիրքն էր միջակ, հին բարանութիւնների մէջ հիւսուած էին և նոր ոտանաւորներ:

1) Կաֆայ 20, 23, 24, 26, 32, 38, 39 և 44:

2) Կաֆայ 1, 21 և 35:

բևուժ մեզ: Մնացեալ երեք օրինակները, որոնք 645, 1749 և 1750 թիւ կրող ձեռագրներն են, միանման խմբագրութիւն ունին. նոցանից 645 ունի նաև պատկերներ ¹⁾: Որքան կարողացած ենք հարևանցի դիտել այդ ձեռագրների կաՖաները, ոչ մէկի մօտ նշանակուած չէ նոցա հեղինակի անունը: Բացի 1750 թիւ ձեռագրից՝ միւս երեքն (645, 1749 և 1751) ունին իրենց վերջում Կեչառուեցու անունով լիշատակարաններ, բայց ոչ միանման: Թէև բոլոր այս գրչեայ օրինակներից զատ մեր ձեռքն անցել են և ուրիշ շատ օրինակներ, սակայն դեռ մի այնպիսի օրինակ չենք տեսել, որի մէջ կաՖաների հեղինակը նշանակուած լինէր. ուստի մեզ մնում է բաւականաձալ այն ցուցումներով, որոնք գտնւում են Հ. Տաշեանի ուսումնասիրութեան և Հ. Ալիշանի Սիսուանի մէջ ²⁾:

Եթէ յաւելուածիս կաՖաների ոճին և տաղաչափութեանը նայելու լինինք, կըտեսնուի նոցա մէջ մեծ տարբերութիւն և կարելի կըլինի ասել թէ նոքա միևնոյն հեղինակի գործ չեն: Խաչատուր Կեչառուեցու գործերից մեզ ծանօթ են մի քանի

¹⁾ Թ. 645 գրուած է 1645 թուին, թ. 1749 — 1756-ին և թ. 1750 — 1655-ին:

²⁾ Տես Ուսումն. Ստ. Կալ. եր. 108 — 137:

Սիսուան 399 և 400 ծանօթ.:

հատուկտոր ոտանաւորներ¹⁾, որոնցով ամփոփ գաղափար կազմել նորա ոճի և տաղաչափութեան մասին կարելի չէ: Ինչ որ Գրիգորիս Աղթամարցուն կրկերաբերի, նորա տաղերի ոճի և չափի մասին գաղափար տալ կարող են սոյն հրատարակութեան մէջ հանդէս բերուած ոտանաւորները: Եթէ յաւելուածիս կաֆաներն իրենց ոճով և տաղաչափութեամբ երկու խումբ²⁾ բաժանենք, կրտսսնենք, որ երկրորդ խմբի կաֆաներն ունին մեծ մասով 15 ոտնեան չափ, որ Աղթամարցու միւս տաղերի մէջ էլ կայ: Այս ասելով, մենք չենք ուզում պընդել թէ երկրորդ խմբի բոլոր կաֆաներն Աղթամարցին է յօրինել. կամ թէ ընդհակառակը Խաչա-

1) Տես Ուս. Ստ. Կալ. եր. 108, 117, 118, 119 և այլն. Նոր ժողովածու, պրակ Գ. Սիսուան, 399:

Հայր Յ. Տաշեանի հաղորդած տեղեկութիւնների վերայ (Ուս. Ստ. Կալ. 124 և 125) աւելացնելու է և այն, որ Ստեփանոս Օրպէլեան իւր Ողբն յօրինել է 1300 թուին Վեչառուեցու խնդրանօք, անուանելով նորան «Րաբունապետ հոգևով լցեալ», «անյաղթ հոէտ շնորհօք ծաղկեալ», «սրբազան եղբայր». Ողբի վերնագրի մէջ յիշուած է «շնորհազարդ վարդապետ Խաչ. Վեչ.»:

2) Ա. խումբ՝ 1, 2, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 16, 17, 19, 33, 40 և 41:

Բ. խումբ մնացեալ կաֆաները:

տուր Կեչառուեցին չէր կարող այդ իսկ Բ խմբի մէջ մաս ունենալ: Ոճի և ձևի տարբերութիւններն յառաջ բերելով, մենք ուզում ենք հասկանալ թէ յաւելուածիս մէջ ժողոված կաՖաների հեղինակը մի անձն է թէ մի քանի: Մեր կարծիքով նոցա հեղինակը մի անձն լինել կարող չէ: Սակայն այդ խնդիրն այն ժամանակ կրպարզուի, երբ գրչեայ օրինակների մէջ հաւաստի որոշուած լինի իւրաքանչիւր կաՖայի հեղինակի անունը: Հ. Տաշեան, հիմնուելով ձեռագրների ցուցումների վերայ, 11 կաՖաների յօրինումն յատկացնում է Գրիգորիս Աղթամարցուն: Այդ է, անշուշտ, ամենից ապահով ճանապարհը կաՖաների հեղինակը ճշտելու համար:

Այլ անգամի թողնելով պարզելու այն խնդիրը, թէ ո՞ր չափով ազդեցութիւն է ունեցել միջնադարեան հայոց գրականութեան վերայ արևելեան հարևան ցեղերի, մանաւանդ Պարսից, բանաստեղծութիւնը, մենք այստեղ կարևոր ենք համարում յիշատակել, որ Աղէքսանդրի պատմութեան մէջ կաՖաներ հիւսող երգիչներն, անշուշտ ծանօթ են եղել Շահնամայի այն մասերին, որոնք վերաբերում են Աղէքսանդրին, նմանապէս և Նիզամիի Իսքանդար նամային և այլ արևելեան աւանդութիւնների ժողովածուներին, ուստի և կաՖաների ուսումնասիրութեան ժամանակ շատ կարևոր է, մեր կարծիքով, աւելի մօտ ծանօթանալ պարսից բանաստեղծութեանը, որ առանձնապէս ծաղկեցաւ

Ժ — ԺԵ. դարերում և բաւական տարածուած էր Փոքր Ասիայի ազգերի մէջ ¹⁾։

Յաւելուածիս լուսանցքներում նշանակած տարբերութիւններն հանել ենք զանազան ժամանակ մեր ձեռքն հասած օրինակներից՝ մեծ մասով պատահամբ։ Մեր ժողոված կաՖաները մասամբ բաղդատել ենք և Ս. Էջմիածնի մատենադարանի Թ. 1751 ձեռագրի հետ։

1) Գեռ ԺԳ դարում Աոստանդին Երզնկացին իւր մի ոտանաւորի ծագումն այսպէս է բացատրում. «Այր մի կայր, ասում է, և Շահնամայ ասէր ձայնով. նա՛ եղբարք խնդրեցին, թէ ի Շահնամայի ձայնն մեզ ոտանաւոր ասա՛. ես շինեցի զբանքս զայս. ի Շահնամայի ձայն կարդացէ՛ք»։ Թէպէտև Աոստանդինի ոտանաւորը, լինելով «բանք յաղագս անցաւոր մեծութեան», Շահնամայի բովանդակութեան և նոյն իսկ գեղեցկութեան հետ ոչ մի կապ չունի, բայց և այնպէս մենք տեսնում ենք, որ Աոստանդին ոչ միայն Ֆիրդուսու տաղաչափութեանը բաջ տեղեակ է, այլ մինչև անգամ նորա ձևերին էլ է հետևում. նա իւր երգն սկսում է գրեթէ այնպէս, ինչպէս Ֆիրդուսին իւր Շահնաման։

(Տե՛ս Բազմավէպ 1866.)

ԱՂԷՔՍԱՆԻՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԿԱՓԱՆԵՐԸ

1. Ով վատշուէր ¹⁾ Նեկտաներոս
Խ. ԿԵ. Որ թագաւոր իր ²⁾ յԵգիպտոս,
Ոչ թէ հզօր ձեռամբ արոս ³⁾,
Այլ լականովդ պոտիպոս: ⁴⁾
Փախստական լինիս յաքսորս,
Գիտակ եղեր տկար և անարոս,
Ձհերդ և զմորուսդ գերծեր ⁵⁾ ափսոս,
Գիմեալ բամբիշն ⁶⁾ Ուումպիոս ⁷⁾:

2. Ձլականն եդեալ իւր առաջի,
Գիւթէր զպատկերն մոմ ի ջրի.
Ձաստուածովն յաղթէր ինքն ի կռուի,
Առեալ զամուրն Եգիպտոսի.
Ապա յիմարեալ մոգն մուլի,
Փախեալ յաշխարհն Պելլոսի ⁸⁾:

3. Ձմըսըր ⁹⁾ տուեր, զո՞ առեր, վնջ խելաց վա-
ճառականիդ.
Ձհեր գլխուդ մազ մորուացդ կորուսեր ի մէջ
քաղաքիդ

1) Շատշուէր, շատաշուէր. 2) էիր. 3) հարոս, հրոս, յարոս. 4) լէկէնովդ պոսիպոս, պստիպոս. 5) ածես, յածես. 6) շամբիշն, յամպշիոն, յակիսն, բամբուշն. 7) Ոււումպիաս, Ուումպիոս. 8) Տելլուսի. 9) զՄսուրս

Եւ փախստական եղեր, յուսացեր յարուեստ
ռամիդ ¹⁾։

Ահա՛ քեզ ասեմ, գերի, մեռանիս յուսման
քո գործիդ։

4 Ահա ալեօք և շուն մտօք Նուշանայ ծերոցն ²⁾
աւելի։

Գէմ այդ չէ տեսողի գործ կամ բնաւ իսկ
մարգարէի։

Թէ զ՛նաւիթ բերես ի մէջ զառակ կնոջն
Ուրիայի,

Նոցա օրինակ բանի վասն յանցման տանըն
Իսրայէլի։

5. Ծոյլ և ծանակ աշխարհաւեր,
Որ զԵգիպտոս շուտ կորուսեր,
Զարքայական թագն թողեր,
Յամօթալեացն ³⁾ գիրկ ածեր։

6. Զստուեր երազդ, որ տեսար,
Փիլիպպէ, մոլար և լիմար,
Ոչ թէ տեսել է բնաբար ⁴⁾
Այլ կախարդաց արուեստ և հնար ⁵⁾։
Զայդ որ երազդ տեսար,

¹⁾ յըռամիտ. ²⁾ շուշանաց ծերօրն. ³⁾ ամօթ ա-
լեացդ. ⁴⁾ բնաւ բար. ⁵⁾ հունար։

Ի մոզէն տեսլեամբն խաբեցար,
Զկինդ կորուսեր շիւար¹⁾,
Ու զրուց շատոց դու եղար:

7. Համբեր տո՛ւր առնել ոգի, ոչ գիտնան եր-
կիրս հաւասար
Թէ վատ անուն առնուս, և ասեն անուն
քեզ դիժար²⁾.
Օձն է կորստեան պատճառ, որ եհան զԱ-
դամ ի դրախտէն
Հանց Նեկտաներոս արաւ³⁾, զկինն եհան ի
Փիլիպպոսէն:

8. Մոզն հնարիւք քէնէհարեց⁴⁾.
Զկինդ ի քէն յափշտակեց,
Սպառնալեաց ձայնդ լսեց,
Եւ ի վիշապ⁵⁾ կերպարանեց:

9. Ի կերպ վիշապի դարձաւ և գոչեաց սաստիկ
մեծաձայն.
Սողաց և ի գիրկն անկաւ, շունչն առնուր
և զհոտն ի դիմէն:
Օձոյն խասիաթն⁶⁾ է շատ թէ քննեն ճար-
տարքն մտով,

¹⁾ շիւար. ²⁾ գիժար, դըժլար. ³⁾ արար. ⁴⁾ քի-
նահարեց, քենէ հանեց. ⁵⁾ հուշափ. ⁶⁾ խասիաթ, հասիէթ:

Որպէս Մովսէսի եղև գաւազանն ի յօձ դառ-
նալով,
Կամ զպղնձէ օձն ի ձողին ծայրն կախելով,
Որ էր յօրինակ բանին, ի խաչին նա բարձ-
րանալով:

—

10. Տեսանէ ծերն նա հանջանման ¹)
Շատ աստեղաց ընդհանրական
Նեկտաներոս այս գիտնական
Վարք և ընտիր այս գործ և ի բան:
Կռենոս ²) բերէ երկնից բերման
Գիտել զբախտն ծննդեան.
Ասաց թէ ժամ է արձակման,
Ծնանես զարքայն հանդիսական ³):

—

11. Կինն որ խալտի ⁴) մեղօք կամ ընկնի ի ճօշ ⁵)
և ի բանբաս,
Պիտի հանց որդի բերէ, զինչ եբեր այս Ոլոմ-
բիաս.
Զարքայն արքայից ծնաւ, որ անուն է
Սկանդարիաս ⁶)
Յառիւծ և վիշապ նման, որ եկուլ զերկիրս
անպակաս.

—

¹) նահանջ աննման, նահանգանման. ²) Կռաւնոս.
³) անտես անական. ⁴) խալատի, սխալի. ⁵) ճաւշ. ⁶)
Սքանտարիաս:

Երանի տամ այն բաղդին, որ կառօքդ քո
յարդարին:

15. Արժան և իրաւ է խիստ, դու Մսրայ տէր
Նեկտանեբոս,
Ձաթող թողեր անտէր և եկիր առ Ուոմպիոս
Ձանմեղ չարն ի մեղ կալար՝ զԼիբէացի տիպն
Ամոնոս, ¹⁾
Բայց որ տահրկէ ²⁾ զքեզ քո որդին այս
Աղէքսանդրոս:

16. Թէպէտ կարի ուսուցանես,
Աստեղաց ծանօթ զսա առնես,
Նեկտանեբոս, դու զքեզ տեսցես,
Ձի ի դմանէ դու զմահ կրես:

17. Տարեալ ընկէց ի խորխորատ
Նեկտանեբոս գործոց ³⁾ արատ,
Եւ ջախջախեաց զոսկերն ի խաղտ ⁴⁾
Ձխաբող մոգին անարգահատ ⁵⁾:

18. Այս մին բանս լաւ եղաւ,
Որ չարին աղանդն յայտնեցաւ,

1) Ամանուս. 2) տահրէ, տահրկէ, բայց որի ահ-
րէ. 3) գործ բոյ. 4) զոսկերսն ի բաղտ. 5) անարգ և
անհատ:

Իւր մեղքն զինքն բռնեց,
Կարօտով խաբելն ստացաւ ¹⁾։

19. Մայրն Աղէքսանդրու գիտէր,
Թէ չաստուածն ինքն ²⁾ խօսեցաւ,
Հիմայ սևերես եղաւ,
Ի յորդուոյն խիստ ամաչեցաւ։

20. Ասա՛ ինձ, ո՞վ ես դու, չաստուածո՞ց ³⁾ թէ
Գ. Ա. Գ. ի մարդկանէ.
Զւքդ հրեշտակի է նման, անվախ երես ⁴⁾
ի բնութենէ։
Առ այս պատասխան երես Գարեհի այս Ան-
տիգոնէ.
Ես Աղէկսանդրու եմ դեսպան. ազդ առնեմ.
Կռուու ⁵⁾ քեզ սարէ.
Ափշել մոլորել ես դու յամէն դիհաց ⁶⁾. գե-
րեացդ արտասուք բերէ.
Քո ամբարտաւան խօսիցդ ինքն դարձ առնէ.
Հպարտ ճօշելոյն ⁷⁾ պատասխան առնէ.
Այն Աստուածն օրհնեալ զքեզ յամօթ առնէ,
Որ զքեզ Աստուած ասէիր հզօր յերկրէ.
ԶԱստուած չհաւատաս, որ զքեզ ստեղծել է,

1) սուտ տայ ցաւ. 2) չաստուածն ամոն. 3) յաս-
տուածոց. 4) անվախ ես. 5) կռուվու. 6) դեհ այս.
7) ճաւղելոյդ, ճաւղելոյն։

Երկնի և երկրի Աստուածն մեծ է:

21 Այս կեանքս է ի ծով նման, որ մարդիկ ի
Խ. ԿԵԶ. ներս կուլողան.

Մարմինս է ի նաւ նման, հողիս է գանձ
անմահական.

Միտքս է նաւավար ճարտար, որ հանէ զցա-
մաքն յերևան.

Աւաղ թէ կոտրի այս նաւս, մեք ի վար մը-
նամք փոշիման:

22. Զայդ որ բռնեցիր ձեռօքդ ¹⁾, պինդ պահէ
որ զքեզ չհակէ.

Ուղղորդ Աղէքսանդր է դա, հաւատա՛, Բա-
րեհ, դու լսէ.

Մթանս վասն այնոր ²⁾ երեկ, որ ոչ ով ³⁾
զդա ճանաչէ ⁴⁾.

Շատ պատգամ վնաս բերէ, զիւր բանն ինք
հասկցնէ:

23. Ա՛յ ձի ⁵⁾, ինձ աղէկ անես ⁶⁾ զիս ի յայս
Գ. ԱԴ. երկրէս խալիսես.

Առնուս և իմ ⁷⁾ հեծելն երթաս, Բարեհն
ի զօրաց ազատես ⁸⁾.

1) ձեռամբ. 2) այնոր. 3) որ ոչ. 4) չճանաչէ. 5) ձին.
6) եղեր, անես. 7) անես յիմ. 8) Բարեհի զօրացն
ազատես, ՏԱՂ. — և ի յանհուն գետէն զիս հանես:

Զամենայն օր մանուշակ ¹⁾ տամ քեզ . հազրէ
վարդ զինչ որ դու ուտես.
Ու Փառք Արարչին տամ քո, որ յաշխարհս
ընտիր, ուժով ²⁾ ես:

24. Իարեհոյս լիմ արիւն ընկայ, ինձ կրակ անշէջ
Վառեցի.
Գ. Աշ.
Անցած գնացած բաներ հին ու նոր հեծել
զուգեցի,
Գէմ ³⁾ խօսքն է մաթալ քերած՝ ասած է
խիստ խելօքի,
Թ'իւր ձեռով ⁴⁾ ածած մոխիրն ի գլխոյն
իսկի չթափի:

25. Արի և քաջանց նման որ չկայ յաշխարհս ի
քեզ նման.
Փառք այն Արարչին ասեմ, որ երեստ քեզ
խելք աննման.
Թէպէտ փոխեցեր զանունդ և առեր ձև ծա-
ռայական,
Կանգուլէ կարծես առեալ ծունտը ածէ քեզ
արքայական:
Թէ ազատեցիր զհինն, անցուցեր զսէրն ե-
րախտական ⁵⁾

¹⁾ զամէն մանուշակ. ²⁾ և ուժով. ³⁾ քէմ. ⁴⁾ ձե-
ռօք, ձեռաց. ⁵⁾ զսէրն իւր ախտական:

Գա առ քեզ ծառայ գրուի ու տանի մօրն
իւր յանդիման ¹⁾
Հանց տուրս և խիլայ առնէ, ոնց որ վայել
է քեզ տիրական:
Առ Աստուած ումէտ ունիմ իւր անուեն ա-
հեղ վերնական.
Իմաստիւ խրատ ²⁾ տայ ինձ, որ չդառնամ
ի յետ փոշիման.
Ջանամ թէ կարեմ իսկի ազատեմ զհարսն
տիրական,
Ջմայրն քո ուրախ առնեմ՝ զԿանդակէ տի-
կին աննման:
Յորժամ տեսանէ զհարսն իւր, նա խնդայ
սրտիւ լիական ³⁾:

26. Այ իմ անման սուլթան, քո աւուրքդ ⁴⁾ ու
Գ.Ա.Դ. կեանքդ երկարի
Գու հանց թագաւոր լինիս, որ ամէն աշ-
խարհս հաւանի.
Թէ ազատեցիր զկինս, անցուցիր զհուրն
սրտի,
Զի յԱստուած յոյս ունիս, թող ամէնն բա-
րով ⁵⁾ կատարի:

1) յանգուման. 2) իմաստ և խրատ. 3) լի ա-
կան. 4) արեղ ու 5) բարին:

27. Վայ այս Պովրոսի ¹⁾ ասեմ, որ ունէր զՀըն-
դուստան բոլոր. ²⁾
Հանց ոսկի աթոռ ունէր, որ չունէր ոչ
ոք ³⁾ [Բագաւոր.
Շատ մի պարոնայք և իշխանք յափս ու-
նէր ⁴⁾ զինչ հատ մի խնձոր,
Փալաքն ⁵⁾ երբ ի սիրտ ելաւ, լուկ արար ⁶⁾
զինքն երկու կտոր:

28. Այս բռնաժանի ⁷⁾ գազանս յօրինակ է սա-
տանայի,
Որ յանկարծակի հասեալ, շատ արար ա-
րեան ճապաղի.
Ամբօխն գըղըրդ առեալ ⁸⁾, միջեցին բոլոր
բանակի,
Եւ նետիւ հարեալ, որով խողխողեալ բար-
ձին ի միջի:

29. Այլ քալիկ ⁹⁾ լրբիկ Լամացունիկ լեշկատ ¹⁰⁾
պառուիկ,
Մատակ դեսպան, դու ո՞նց իշխես խօսել
դմա առաջի.
Դու կացնակդ ¹¹⁾ ի յուսիդ, ձեռօքդ ¹²⁾ առ-
նես դու:

¹⁾ Պիւրոսի. ²⁾ զՀնդիկս բոլոր. ³⁾ ոչ մի. ⁴⁾ յափն
ունէր. ⁵⁾ Ֆէլէքն. ⁶⁾ լուկ արաւ. ⁷⁾ բռնաժանի. ⁸⁾ ամ-
բօխն գովով գեղեալ. ⁹⁾ ո՛ր քալիկ, — հալիկ. ¹⁰⁾ զեշ-
կատ, ¹¹⁾ դուկացինակդ. ¹²⁾ ձեռամբ:

30. Այլ իմ խօսուեն փոքրիկ հաւիկ, մին ասան
զքեզ աղաչեմ.
Իմ կեանքն է քանի տարի, յերկարի թէ
շուտով մեռանիմ:
Ասաց: Նտապէ շուտով, քեզ տեսայ, ահա
քեզ ասեմ.
Ի ծանօթ երկիր գնան, զի քո մահն ես ծած-
կելու չեմ:

31. Փալաք, որ զանմիտ մարդն լաստըւորս¹⁾
առնես փառաւոր.
Եւ զայս գաւառաց արքայս կուտանիս ի
դետն մոլոր.
Ողորմ ու լալի արքայ, որ քաջանց²⁾ էիր
պարապար.
Զէտ չորքոտանի ի քարշ կուգնաս անհան-
դուրժաբար:

32. Աւանդ զիմ աւուրքս ու կեանքս, որ անցաւ
Գ.Ա.Դ. նման երազի.
Այս իմ լիալիր ճակատս ծրարեալ ի վարշա-
մակի.
Աչերս իմ ծովածաւալ³⁾ ի լուսոյն այժմիկ
նուաղի.

1) աստ ի նորա. 2) քաջ արանց, քաջազանց. 3)
ծիածաւալ:

Իմ կարմրացեալ երեսս դեղնացեալ գոյնն ¹⁾
Թառամի:

Զօրութիւն բազկիս բարձաւ, թուլացաւ
մէջքս իմ առիւծի,

Գարշապատ յուշկապարաց ²⁾ կանգնելոյ ան-
գամ կարօտի.

Զորից բաղկացեալ մարմինս այժմ էհաս ժամ
որ լուծանի.

Անմահ անարատ անեղծ դու միայն ես տէր
կենդանի.

Իմ սննդակից եղբորք ու ծանօթ մակեդո-
նացիք

Ի մարտս պատերազմաց զօրաւոր հզօր և
արիք,

Այսօր էր անհոգ էք դուք, որ ես ի յայս
կէտն կամ.

Ինձ ճարակ ու հնար տեսէք ³⁾, արքայիս
ձեր էր չողորմիք:

33. Զուր խնդրեաց ի զովացումն
Առ ի լերդին իւր տոչորումն,
Ուղղոս կրկին դեղ արբուցումն
Մատուցանէ ապահովումն.
Եւ ընդ հոսելն ի բերանումն
Կտրեաց զաղիսն յորովայնումն:

¹⁾ դեղ ու գոյնն. ²⁾ ուշկապարին. ³⁾ արէք:

34. Անբախտ կարի խիստ լրբիս, միթէ ծը-
նունդ ես սատանայի.

Զայդ աշխարհակալ պարոնդ կուտեղես ողորմ
ու լալի.

Ուղղո՛ս չես գործել բարի, դու կցորդ ես
սատանայի.

Յաշխարհս երերուն կենաս, անիծեալ զա-
լակ Կայենի:

35. Հիւանդիս Աստուած դեղ է, որ մահու տէր
է և կենաց.

Խ. կե.

Հէքիմն այլ սէպապ ասեն, խելօքնուն է
բանս ասացած.

Թէ զճալինոսն ասեն և զլոխման բազմաց
վկայած,

Հրամանն ի վերուստ պիտի, որ օգնէ բժիշկն
գոված:

36. Մորք մանկագունից լացէք, վնջ տո՛ւք
[Ժշուառականիս, ¹⁾

Որ փառաց ²⁾ [Թափուր եղէ, խաւարի աչեր
ծնողիս.

Արեն իմ շուտով մտաւ ³⁾, քաղեցաւ շունչս
իմ ու հոգիս.

Ծառս ծաղկաթափ եղէ, ⁴⁾ անպտուղ կամ
ի յաշխարհիս:

¹⁾ Ինձ. ²⁾ Ի փառաց. ³⁾ Մարաւ. ⁴⁾ Ծաղկաթափ
ծառ լինիմ:

Այ իմ միամօր որդի, Աղէքսանդր հզօր մեծ
արքայ.

Չեղէ արժանի տեսուղ, վնյ մօրս քո Ոլում-
պիայ ¹⁾

Ոչ բան մի բերնէդ լուայ, թէ սրտիս մէջն
կայ եարայ,

Քո ցաւուդ ես դեղ առնէի կամ հէքիմ բե-
րէի բեջարայ ²⁾։

—

37. Իսքէնդէր արքայից արքայ, որ ամենի քա-
ջըդ ³⁾ յաղթեցեր։

Յարեմտից դուրս ելեալ, զերիվարաւդ մտրա-
կեցեր,

Ի յելս արեւու հասար, եւ ես եղէ կին հզօր
մեծ կայսեր,

Այժմ լուռ և եթ կաս դու, ճարտասան,
ընդէր լռեցեր ⁴⁾։

—

38. Ազդեցէք ի տուենն ⁵⁾ պարսից և ասացէք
Ք. Ա. 7. հօրն իմոյ Բարեհի.

Դուստրն քո եղուկ դարձաւ և լալոյ եղև
արժանի։

Եթող զիս անտէր այսօր Իսկէնտէր ⁶⁾ ար-
քայն հրաշալի.

¹⁾ Ուլումպիադայ. ²⁾ բի չարայ. ³⁾ ամեն քաջի,
ամեհի քաջաց. ⁴⁾ լուռ եղեր. ⁵⁾ դուռն ⁶⁾ Աղէքսանդր։

Ի հող և ի տապան իջնու ախօր, որ ¹⁾ ա-
զանցն է սարսափելի:

Ի գնալդ քո յերկիր հեռի գալստեսանդ ես ակն
ունէի.

Այդ քո սոսկալի ²⁾ սիրոյդ տառապելալս չեղէ
արժանի.

Մահու պատշաճ չէ իսկի թէ կայսեր կին այ-
լում լինի,

ես այլ հետ քեզ մեռանիմ, իմ փառք ու
պսակ պանծալի:

—

39. Արքայս ի տապանի եկն, որ ունէր շատ մի
Գ. Ա. 7. հայրենիք.

Նա պառկեր է ի թիզ մի տեղ, որ ունէր
աշխարհս ի ձեռին ³⁾

Իւրմէն ես հարցուկ ⁴⁾ եղսյ, թէ այդ տեղդ
որպէս է քեզի,

Գարձաւ ու ջէլապ ⁵⁾ տուեց թէ շերիք է
և շատ աւելի.

Աւուրքս էր ի շուք նման կամ ստուեր ե-
րազի նման.

Ծաղիկ էր գարնան նման մանուշակ կամ
վարդի նման:

Հալեցար մոմի նման ու շիջար կրակի նման.

¹⁾ իջնու այն որ. ²⁾ սոսկ աղի. ³⁾ որ աշխարհս
եկն ունէր. ⁴⁾ հարցունք, ⁵⁾ ճաւապ:

Մտնուս յարևու նման ու ի հող ի զնդան:
Ինձ հանց ¹⁾ ուժ ու թև պիտէր, թռչէի
զինչ հաւ թևաւոր.
Հեղ մի ի յիմ քաղաքս երթի, տեսնէի ²⁾
զմայրն փառաւոր.
Միթէ շիջանէր ³⁾ այս հուրս, որ ի յիմ
սիրտս ⁴⁾ է կսկծաւոր,
Որ զիս ի զաֆաս ⁵⁾ ածեր, կուխայթէ ⁶⁾
զինչ ⁷⁾ օձ թունաւոր:

40. Այս է հրաշք որ երևեցաւ.
Օղն շամանդաղ և խաւարաւ.
Ապա փայլակն ի ստոր անկաւ
Եւ ի ծովին անյայտացաւ:
Արծիւն առեալ և վերացաւ.
Աստղանման զհոգին տարաւ.
Բաբելոնի պատկերն անկաւ
Եւ դողալով տատանեցաւ.
Արքայն էհան դշուենչն ու մեռաւ.
Եւ յօղն ի յօղն ցնդեցաւ:

41. Դադարեցար Աղէքսանդրէ.
Հանգեաւ աշխարհս ի դողմանէ.

¹⁾ անձն. ²⁾ և ի յիմ քաղաքս երթեալ տեսանէի. — հաղ մի. ³⁾ շիջանի. ⁴⁾ ի սրտէս իմ. ⁵⁾ եբր ի զաֆէս. ⁶⁾ կուխոցէ. ⁷⁾ ինձ:

Զերծաւ կօշիկդ ի լրօքեկէ
Թորթի եղև ձեռաց բազկէ.
Ընտիր գոված և երեսբախտ,
Մեծ հանճարեղ և ամենամարտ,
Հմտագունից պարծանք և զարդ
Արիասիրտ և միշտ զուարթ:
Քո սէրդ ի սիրտ եղև մսկարդ,
Զինչ որ ձուկն ընկնի ի կարթ,
Արև պայծառ զէտ վարդ,
Քո մանկութիւնդ միշտ զուարթ ¹⁾:

42. Այս կեանքս է յերազ նման, զինչ զարթնու,
լինի փոշիման.
Ի քուն զինքն իշխան գիտէ, երբ զարթնու,
սղքատ է և անբան.
Թէ քաղցել է, հաց տեսնու. լրջանայ, կա-
րօտ և անպիտան:
Այսպէս Աղէքսանդր եղև, որ մտաւ ի նեղ
գերեզման:

43. Այս է Մակեդոնեան հզօր Աղէքսանդր հե-
ծեալ յերիվար.
Փողիցն հրաման երես հարկանել զերգն
աղմկարար.

1) Համեմատէ՛ և տես շարունակութիւնը Յուզ.
Հայ 2եռ. Ներս. դպր. 10:

Ջառչին այլ ի մէջ անցաւ, ազդ առնէր զօ-
րացն անմուլար.
Ջսուրն է հաներ արքայն, դուք ընդէր
կայք հանց կամկար:
Երբ լսեցին զպատերազմին զձայնն փողոյ
ազդել խմբին,
Վառեալ զալամ սպառազինին, ըռումբք
դրօշակք անտառ մայրին.
Շող և փայլիւն շատ սուսերաց զրահիւք
պողփայլ ստղաւարտին:
Քաջ և արիքն պնդէին, և սիրտք վատուց
ճմլեալ կային ¹⁾

44. Նախախնամութիւն վերին դու շարժող
Գ.Ա.Ղ. երկնից կամարին
Մի և անկարօտ անմահ անորակ անձն ան-
մարմին,
Եւ հրամանաց քոց ահեղ ամենայն եղեալք
հնազանդին,
Անշունչ անհոգի ծառերս բանական ձայնիւ
կուխօսին ²⁾:

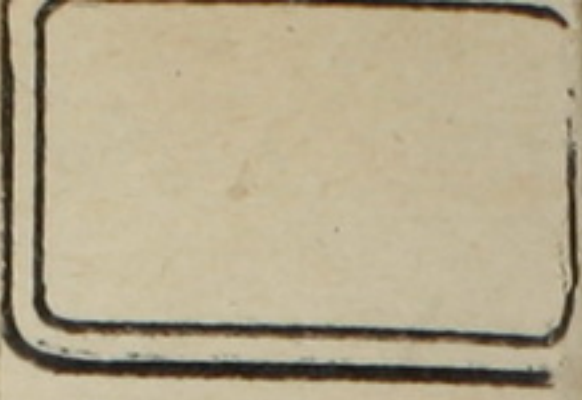
¹⁾ Տէս Հ. Ալիշան, Սիսուան, 400, ծն.

²⁾ Տէս Յուլիան 2եռ. Ներս. Գպր. 10:

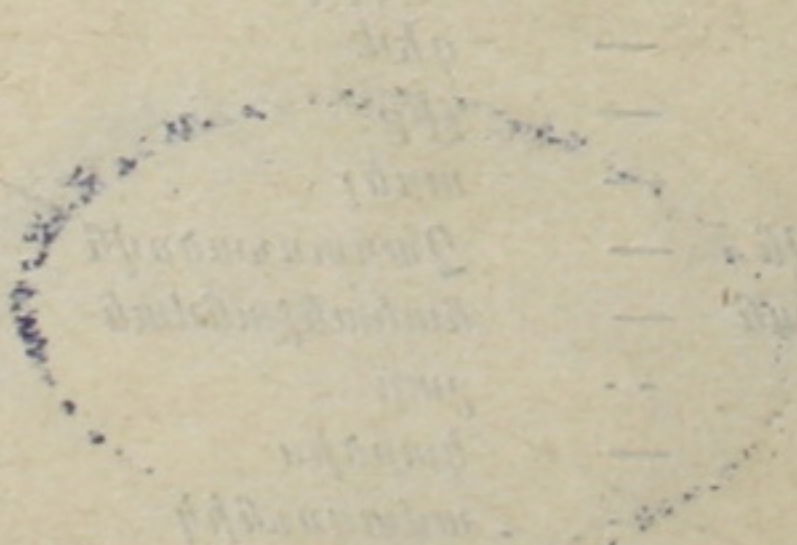

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՔՐԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
1911 ՆՎ. Դ. 11

Եր.	7	վերտասուութիւնը	կարդա	Քրիզորիս
	նոյն	Վի	—	Վի
	նոյն	քո	—	քոռ
Եր.	8	Խթալեցի	—	Խթայեցի
Եր.	12	չբտուող	—	չտուող
Եր.	14	նգեհորոհմ	—	նգեհորոհմ
Եր.	16	կըտեանեմբ	—	կըտեանեմբ
Եր.	28	սգալից	—	սգալից
Եր.	38	Թարոհր	—	Թարփոհր
	նոյն	Չար եւ Քիդան	—	Չար եւ Քիդան
Եր.	41	զհագրէ վարդն	—	զհագրէ վարդն
Եր.	43	սյրոհի	—	սյրոհի
Եր.	46	քիւն	—	քուն
Եր.	47	ճուշտուլուխ	—	ճուշտուլուխ
Եր.	49	կըֆտանա՝	—	կըֆտան ա՝
Եր.	54	ի յետ	—	ի հետ
Եր.	57	տըհուան	—	տըհուան
Եր.	59	1595	—	1695
	նոյն	այն	—	այս
Եր.	61	Ֆիրդա	—	Ֆիրդան
Եր.	63	բարբա հար	—	բարբահար
Եր.	65	քասան	—	քասան
Եր.	67	շաֆի	—	շաֆի
Եր.	68	եղիւն	—	եղիւն
Եր.	70	Ֆըդան	—	Ֆըդան
	նոյն	զհհհ	—	զհհհ
Եր.	71	բոհր	—	բար
Եր.	76	ի վաղորդ այնէ	—	ի վաղորդայնէ
	նոյն	հիբեկ	—	հիբեկ
Եր.	83	դհմ	—	դհմ
Եր.	85	ճառայ	—	չիբ
Եր.	87	սասցել	—	սասցել
Եր.	108	Չաստոհամովն	—	Չաստոհամովն
Եր.	111	նս հանջանման	—	նս հանջանման
	նոյն	շար	—	շար
Եր.	116	կարծես	—	կարծիս
Եր.	118	ամագոհնիկ	—	ամագոհնիկ
	նոյն	որով	—	որով
Եր.	120	գարշապար	—	գարշապար
Եր.	121	կոհտեղես	—	կոհ տեղես:

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0080332

[2m]

Ugny

273